

Український господарський порадник з 1788 р.

Подав *Михайло Возняк*.

В III і IV випуску „Галичанина“, літературно-наукової збірки під редакцією Богдана Дідицького за р. 1863, подав Антін Петрушевич „Историческое извѣстіе о древней Почаевской Обители Чину св. Василя Великого и Типографіи ея, съ росписью въ той печатанымъ книгамъ“. Як 93 число видань почаївської друкарні навів такий заголовок і з таким поясненням: „1788 г. Książka o lekarstwach końskich, заглавіе, предисловіе и послѣдняя часть книги на польскомъ, вся прочая на русскомъ языцѣ. Находится въ библиотечѣ Константина Свидзинского“ (стор. 176). Даючи „Дополненіе къ очерку Славяно-русской библиографіи В. М. Ундольскаго“ (Сптб. 1874), згадав Яків Головацький також під ч. 163 (стор. 37) за книжку про кінські ліки (Книжка о конскихъ лѣкарствахъ), надруковану в Почаїві 1788 р., в заміткою: „Заглавіе и предисловіе по польски, все прочее на зап. русскомъ языкѣ, печ. кирилловскимъ шрифтомъ“.

Наскільки можна думати на підставі уваг Петрушевича й Головацького, ні один, ні другий не мали примірника згаданої книжечки в руках. Перша докладніша вістка про сей рідкий друк заслуга Володимира Антоновича, що в листі з 28 листопада 1874 р. до Якова Головацького сповнив волю передмови Головацького до „Дополненія“, яке переслав Антоновичеві, й писав між иншим ось що: „Під N-о 163 (стор. 37) зазначена в вас книжка про кінські ліки. Я маю примірник сеї книжки та згідно з бажанням, висловленим вами в передмові, спішу подати вам деяке доповнення. По передмові, написаній по польськи, на стор. 9 подано другий заголовок книжки вже в українській

мові церковним письмом“. Далі поданий заголовок. „Потім ідуть главами обіцяні в заголовку способи й множество інших господарських і лічних рад все друковане церковним письмом до сотньої сторони, а далі той самий текст передрукований вдруге також у західно-руській мові латинською азбукою“¹⁾. До наведеного титулу додав Головацький примітку: „Галицькіє народовці могли бы перепечатать эту замѣчательную книжку“.

Іронізував собі Головацький, коли велів саме галицьким народовцям передруковувати сю книжку. Одначе книжка все-таки замітна. Примірник її переховується у бібліотеці варшавського університету. Завдяки безприкладній у нас прислузі доцента варшавського університету Вп. Д. Євгена Тимченка, якому складаю тут за се найщирішу подяку, я одержав докладну копію цього друку й маю можливість сказати про нього дещо більше.

Книжечка малої вісімки, має перший заголовок такий: *Książka lekarstw końskich, oraz sposoby ratowania w chorobach, Bydła, Owiec, &c. W Typografii WW.OO. Bazylianow za Przywileiem I. K. Mci 1788. R. w Poczaiowie*. На третій стороні зачинається знаменита „Przedmowa“ по польськи: „Досі виходили книжки різних ліків польською мовою і друком; не помиляючи ся, можна твердити, що ніякого або дуже малий користок приносили в нашім українським краю (w kraiu naszym Ruskim) читання і розношення сих книжок, бо вони все діставали ся в руки обивателів Поляків, в руки панів, що перечитавши раз для заспокоєння цікавости або щоби розірвати ся у дармованню, не мали понуки заглянути більше до цього писання, заняті приличними своїому стану забавами, які дійсно не полишали ніякого часу досвідчити сї ради, як ратувати в хворобах худобу. Й тому дало ся тепер до друку книжечку лікарств для худоби, коний, овець і т. д. з польських й інших авторів переложену на українську мову (на język ruski), яку має у звичаю, уживає й розуміє польське посільство (w zwyczajniam, używanym i rozumianym od społeczeństwa polskiego), що живе у воевідствах волинським, київським, подільським і брацлавським. Ужило ся навіть церковно-славянського або українського характеру (charakteru Słowiańskiego czyli Ruskiego), в якім має вправу велика частина посольного люду або й легше може вправити ся. З такого ужи-

¹⁾ Як. Головацький, Записки и дополненія къ статьямъ г. Пыпина напечатаннымъ въ Вѣстникѣ Европы за 1885 и 1886 годы, Вильна, 1888, стор. 38.

того способу можна зробити собі висновок, що польські піддані, заняті по найбільшій часті рільництвом, знаючи, що їх запряги себто коні й воли та їх часть майна: корови, вівці й безроги належать конче й нерозлучно до їх робіт і до їх удержання жита, будуть пильно читати таку книжечку, раді будуть її, охоче досвідчати, тим зручнійше, що ся праця обіцює їм хосен і що є найвідповіднійша для їх стану. Кожде село в кождім краю потребує багато коней і волів, одначе ледви в сотім селі можна допитати ся людини, що на випадок хвороби коня або вола вміє дати ратунок. Тому не зайвим буде дати раду всім обивателям і дідичам міст і сіл поручити своїм підданям вправу в українськім читанню (w czytaniu Ruskim) замолоду, щоби такі книжки, в яких подані були би господарські поради, як ось отся про ратованне худоби в хворобах, можна подавати до науки. Звідси можна би мати надію, що небавком мали би ми знаменитих господарів, які чуйно наглядали би над худобою усякого роду й помогали би їм у хворобах, мали би ми частійших і ліпших коновалів, мали би ми позиточнійших слуг і машталірів при стадах і стаєнних конях; отже, здасть ся, ліпше, щоби зростала краєва торгівля в сїм напрямі краєвого пожитку.

Але аби молодь поспільства прийшла до сеї пори, щоби змогла читати й виконувати ради, ви чесні парохи грецького обряду й усі наставники, з любови ближнього й поручених вашому урядови ваших овецок звольте поручити своїм церковним дидаскалам, аби в парохіяльних школах забраним дітям для вправи в читанню книжок, друкованих церковно-славянскою мовою (językiem słowieńskim ksiąg drukowanych), також і сеї книжечки давали уживати. Чейже й до вас, чесні парохи грецького обряду, належить дбати про побільшення добра вітчизни. А хоч ся книжечка не має в собі річий „wspaniałością tchnących“, одначе містить ся та ціль, що не один з людей не ущасливлений своєю долею таким майном, щоби виживив з нього самого себе та свої діти, навчений способу лічити домову худобу, може знайти для себе можність виживити ся.

В сїй книжці додані деякі господарські тайни, що призначені як в ціли забезпечення здоровля поспільства, так і для вигоди, не менше хосенні, як перші, себто про лови річних риб, про біленне полотен, про осторожність перед вужами, про охорону від джуми, про саранчу, садження і щіплення овочевих дерев, про засівання лісних дерев і про забезпечення в разі пожару в місті і на селі. Може видавати ся кому се все, що

містять у собі отсеї малій збірник, недостаточним; отож остало поле для того, хто хоче й має охоту просвічати посполитий і вбогий люд в його потребах, таким самим способом оголосити в сих чи в інших обставинах достаточні правила, до чого може побуджувати певно неодного з „rodaków polskich“ бажанне стати в малій або більшій степені пожиточним для свого народу“.

На увагу заслугує з сеї передмови поперше ся і нині актуальна правда, що український нарід може піднести ся просвітно, а послідовно й економічно та політично тільки книжкою в рідній українській мові, а всякі інші книжки в польській чи великоруській мові не приносять „ніякого або дуже малій хосен в нашім українськім краю“. Симпатичне й авторове щире бажанне по своїм силам прислужити ся своєму народови, те саме бажанне, що всім нашим визначнішим письменникам і вченим веліло засісти до зложення букварів чи інших книжок з обсягу початкових відомостей. Цікаве й звернення автора з прошенням до парохів постарати ся, щоб у парохіяльних школах уживали його книжечки як шкільного підручника. Можна з певністю твердити, що й сю ролю сповняла книжечка бодай, доки поодинокі часті наших земель входили в склад Польщі. З тим своїм бажаннем дати пожиточну книжечку шкільній дїтворі, мученій церковно-славянською мудрістю, стає автор поруч укладчика „Полѣтики свѣцко-ї“, виданої у Почаїві 1770 р., якої шкільне уживання стверджує львівський „Буквар“ з 1790 р., де його передруковано. Закликаючи з одного боку парохів подбати, щоб українські діти замолоду навчили ся читати кирилицею, а бажаючи з другого боку прислужити ся і тим, що знали тільки латинську азбуку, автор по текстї, надрукованім кирилицею, подає сей текст у дещо зміненім видї латинкою.

Український заголовок поданий на 9 стор.:

Книжица для Господарства. Оуказбюцла якъ ратовати въ хоробахъ всаксю скотина, то есть, Конк, Волы, вквцѣ, Козы, Свинок, какъ вклѣти Полотно, какъ боронити Пашнѣ ѿ Гаранчи, какъ ратоватиса ѿ Джѣмы, какъ гвѣити Гвѣлницю ѿ Капвсты, какъ ловиты Рыбѣ, какъ гвѣити Мѣши и Щурѣ, какъ ратовати людѣй, котѣрыхъ собѣки скаженїи поквсѣли, какъ ратовати чело-вѣкка, котѣрїи не въ давномъ врѣмени з' оумѣ зкїдетъ.

На зміст книжечки складають ся ось такі лічничі й інші господарські поради:

- 1) Лѣкарства для коней на носатизну (стор. 10) — знаки хороби й шість ліків¹⁾;
- 2) На тилчакъ (стор. 13) — опис хороби й лік;
- 3) На охватъ (стор. 15) — знаки хороби:
 - а) На охватъ житный (стор. 15) — знаки хороби й два ліки²⁾;
 - б) На охватъ вѣтрный (стор. 16) — знаки хороби й три ліки³⁾;
 - в) На охватъ водный (стор. 17) — знаки хороби й чотири ліки⁴⁾
 в додатком пятого „на кождій охватъ“⁵⁾;
- 4) Когда конь сплечится (стор. 19) — опис хороби й чотири ліки⁶⁾;
- 5) На паскудникъ лѣкарство (стор. 23) — знаки хороби й чотири ліки⁷⁾;

1) Такі самі ліки крім наведеного під г) поручає й „Apteka domowa dla poratowania zdrowia potrzebna z Autorow różnyh zebrana, tak też Lekarstwa dla Koni, Bydła y innego drobiu z Przydatkiem ciekawych wiadomości za Pozwoleniem Zwierzchności do Druku podana“. Книжка вийшла в Почаєві 1788 р. Відділ кінських ліків має осіону нумерацію; потрібні цитати на стор. 10. Недостаючий тут лік від г), приходить у книжці „Lekarstwa Doświadczone, które zebrał uczony Lekarz Pana Pileckiego Jana trzeciego“. Користаю з неповного примірника краківського видання з р. 1564; потрібна паралеля на стор. 166 аб. Часть з ліками починаєть ся на стор. 164 і має заголовок: „Nauka lekarstw końskich dobrze doświadczona“ і т. д. Скорочено буду зазначувати почаївський друк „Art.“, краківський „Lek.“.

2) Оба в „Lek.“ (168 б) і тут вони ближші до тексту „Книжиці“, ніж в „Art.“ (стор. 13).

3) Два останні в „Art.“ (стор. 12).

4) Другий і четвертий лік в „Lek.“ (168 а), а третій і четвертий в „Art.“ (стор. 12—13).

5) Зв'язок „Книжиці“ з „Art.“ стверджує таке порівняннє:

На кождый охватъ, котораго скоро постережешъ, отмѣривши на долюню подъ сподоми хвоста, спусти зъ тогожъ хвоста кровь.

Na każdy ochwat, iak tylko postrzedz można, natychmiast od końca ogona czyli rzepicy na dłoń odmierzywszy krew puścić.

6) „Art.“ (стор. 19—20), два перші в „Lek.“ (170 а).

7) Другий і третій лік в „Art.“ (стор. 14). Перший свідчить про нове жерело „Книжиці“, яким являєть ся відомий з численних видань твір Христофа Дорогостайського „Hippika, to iest o koniach nauka. Książ czworo“. Цитат в краківського видання (коротко „Hip.“) 1647 р. (стор. 105):

Треба заравъ обвалити коня и придержати голову, щобъ нею не рушавъ. Притиснижъ пальцемъ повѣку долюню на концѣ ока, а коли наросль з мясомъ также нарослимъ

Obaliwszy abo duże uwiązawszy konia, żeby głową nie ruszał, przyciśni palcem w końcu oka dolną powiekę, a skoro się ta błonka z mięsiskiem narosłym

- 6) На миши конскія (стор. 25) — знаки хориби і два лікв;
 7) На норицю (стор. 27) — опис хориби й лік;
 8) На дикое мясо (стор. 28) — пять ліків¹⁾;

укажется, май же желѣзце тонкое якъ шпилка и на концѣ закривляное добре и тимъ кручкомъ ал'бо голкою з ниткою черезъ тую наросль пересунувши поподъ єю и витягни добре, а витягнувши, пожемъ острымъ утнн тое, що витягнулося поти, поки мясомъ червонимъ або нѣбы кѣсточкою наросло, и заразъ засинъ око цѣлое тамъ, где нарѣзано єсть, сѣл'ю, которую притерти треба, щобъ не була остра, и коня пусти, щобъ волю по стайнѣ або гденебудь ходивъ, а за годину або за двѣ треба промивати око виномъ французкимъ або оцтомъ теплимъ разъ и другій и буде конь адоровъ.

pokaże, zelazkiem subtelnym kończastym zakrzywionym na kształt kruczka od samej źrzenice podejmi i przekłówszy wyciągni one dobrze або, ieślibyś się bał o obrażenie oka, tedy zarazem z igłą długą nitkę dużą przez tę błonkę przemkni, spuściwszy precz z onego to kruczka. A tak na nici znowu wyciągnąwszy, nożem ostrym urzni śmieie, najmniej się nie obawiając, bo w tym nic szkodliwego nie masz, one błonkę або listorkę, poki iedno mięsiskiem tym zakrwawionym або chrząszką narosło tak, żeby jedna część z chrząstką przy niej została, a druga znowu nazad się wemknęła. Po którym urzniu zarazem solą oczkowatą, або jakiej dostaniesz, subtelnie startą, podostatku zasyp ono miejsce zrzezane i wszędzie pod dolną powiekę, а zatym odwiąż i puść konia wolno. Po godzinie або dwu przemyj koniowi to oko winem або octem ciepłym raz i drugi, а bądź pewien, że od tego samego zdrowym zostanie.

Ліками займаєть ся тут „Hippiatria або о конiach księgi czwarte о chorobach różnych końskich“ від стор. 101. Дефініція третього ліку „Книжиці“ близша до „Hir.“ (стор. 106), ніж до „Art.“.

¹⁾ Три перші в „Lek.“ (184 6, 183 6) більше зближені до тексту „Книжиці“, ніж в „Art.“ (стор. 7 і 24). Доказом перший лік:

Якъ конєви дикое мясо въ якої ранѣ єсть, спали кѣлка подошовъ старихъ зъ чобѣтъ, стовчи тое на порошокъ, придай к тому лайно собаче бѣлое и дзидри ковалеккой або пороху од рушницѣ, тое добре помѣшавши, засинай часто и такъ дикое мясо згинеть.

Ale gdyby koń w jakiej ranie dziwe mięso miał, napal że starych podeszw bótowych, stłucz że je na proch, stłucz k temu łajno psie białe suche i proch albo troski kowalskie, to wspólnie zmieszawszy, tym prochem posypuj dziwe mięso do kilka kroć, tedy zginie.

- 9) На запаленіє конское (стор. 30) — знаки хороби й два ліки¹⁾;
 - 10) На затратованіє (стор. 32) — знаки хороби й пять ліків²⁾;
 - 11) На б'їлмо свѣже и давне чи старе (стор. 34) — два ліки³⁾;
 - 12) На згайбу (стор. 35) — опис хороби й лік;
 - 13) Когда конь не беретъ тѣла на себе — порада;
 - 14) На вусачъ коневи (стор. 36) — знаки хороби й лік;
 - 15) Коли коваль, коня куючи, загвоздить цвякомъ албо тежъ конь самъ часомъ наступить и заколется — три ліки;
 - 16) На перелогі (стор. 38) — опис хороби й лік:
 - 17) На дихавицю — знак хороби й пять ліків⁴⁾;
 - 18) Коли въ хвоста волося коневи випадаєть (стор. 41) — пять ліків⁵⁾;
 - 19) На курдюкъ (стор. 42) — опис хороби й два ліки⁶⁾;
 - 20) Когда конь зб'їгається або зорвется чимъ (стор. 43) — два ліки⁷⁾;
 - 21) На слиногуръ (стор. 44) — опис хороби й лік⁸⁾;
 - 22) На дурноту конскую — означенне хороби й лік;
 - 23) Когда конь мочить кровлю (стор. 45) — лік⁹⁾;
 - 24) Когда конь не линяєть — порада¹⁰⁾;
 - 25) На робаки въ кишкахъ конямъ (стор. 46) — знаки хороби й пять ліків;
 - 26) Когда конь часто мочъ пускаєть и от того худнеєть (стор. 47) — порада¹¹⁾;
- Лѣкарство для воловъ чили товару. 27) Воли щобъ ратиць не притерали въ дорозѣ (стор. 48) — зарада;
- 28) Воли жебы не були слабїи — порада;
 - 29) Ранч от побитя и утовчѣня — лік;
 - 30) Щоби воли въ работѣ неспраціованїи булы — порада;

1) Перший лік в „Art.“ (стор. 23).

2) Перший, третій і четвертий ліки в „Lek.“ (179 аб), перший і останній в трохи далекій формі в „Art.“ (стор. 23), тільки останній майже в такім самім виді в „Hir.“ (стор. 127).

3) Такіж ліки в „Art.“ (стор. 1); тільки другий в „Lek.“ (165 б).

4) Другий лік в „Lek.“ (169 б).

5) Всі пять в „Hir.“ (стор. 128), чотири останні в „Art.“ (стор. 5).

6) Оба ліки в „Lek.“ (169 а), тільки перший в „Art.“ (стор. 7).

7) Перший лік такий самий в „Lek.“, другий подібний (174 б).

8) „Art.“ (стор. 18).

9) „Art.“ (стор. 8).

10) „Lek.“ (179 б) і „Hir.“ (стор. 131).

11) „Art.“ (стор. 8).

- 31) Щоби мухи воловъ не кусали (стор. 49) — зарада¹⁾;
 32) Жеби воли упаслися добре — спосіб поступовання²⁾;
 33) Ёсли волъ хорувати зачинаеть (стор. 51) — спосіб поступовання;
 34) Воли робочіи аби нехудіе були (стор. 52) — зарада³⁾;
 35) Коли воламъ голова болит (стор. 53) — знаки хороби й лік;
 36) Коли вола промкнетъ, то есть, коли лявуе — лік;
 37) На колки воламъ (стор. 54) — знаки хороби й чотири ліки;
 38) На гарачку воламъ (стор. 55) — знаки хороби й три ліки;
 39) На кашель для воловъ (стор. 56) — два ліки;
 40) На прищѣ або чираки ропистіе воламъ (стор. 57) — лік;
 41) Для воловъ кулгавихъ лѣкарство — три ліки залежно від трьох родів недомаганія⁴⁾;
 42) На пархи воловіе (стор. 59) — лік;
 43) О робакахъ въ волахъ (стор. 60) — зарада;
 44) На воши воловіе — зарада;
 45) Якъ би вола ужъ укусивъ — лік⁵⁾;
 46) От повѣтра на товаръ (стор. 61) — чотири ради⁶⁾;
 47) О овцахъ (стор. 63) — загальні уваги⁷⁾;
 48) Аби овци не паршивѣли (стор. 64) — зарада⁸⁾;
 49) Лѣкарство овцамъ на вѣсцу — поради в ріжних випадках⁹⁾;
 50) Для ковъ (стор. 67) — зарада перед заповітревнем;
 51) На рожніе хоробы для овецъ лѣкарства — три ліки;
 52) Жеби волки овецъ не хватали (стор. 69) — зарада¹⁰⁾;
 53) На повѣтре для свиней — два ліки¹¹⁾;
 54) Якъ познати свинѣ хоріи (стор. 70) — спосіб поступовання;
 Пси въ господарствѣ потребніи суть; для чого лѣкарства тутъ для них гденекоторіи прилучаються. 55) Щоби пси не казилися (стор. 71) — три ліки¹²⁾;

1) „Apt.“ (стор. 132).

2) „Apt.“ (стор. 132): Woły tłuste.

3) „Apt.“ (стор. 131—132).

4) Дещо в „Apt.“ (стор. 131).

5) „Apt.“ (стор. 133).

6) „Apt.“ (стор. 130—131).

7) „Apt.“ (стор. 145).

8) „Apt.“ (стор. 144).

9) „Apt.“ (стор. 144—145).

10) „Apt.“ (стор. 145—146).

11) „Apt.“ (стор. 146).

12) !пор. „Apt.“ (стор. 222): Pies wściekły.

- 56) Певне лѣкарство от повѣтря або джуми людянь (стор. 72) — шість порад¹⁾;
- 57) Противо саранчѣ способъ (стор. 75)²⁾;
- 58) Лѣкарство на згубу гуселницѣ з городовъ, з древа и капусти (стор. 77) — девять порад³⁾;
- 59) Противо вужамъ секретъ (стор. 79)⁴⁾;
- 60) Якби кого вужъ укусивъ (стор. 80) — лѣк⁴⁾;
- 61) О ловитвѣ рыбъ — спосіб поступовання⁵⁾;
- 62) Рыбу рѣчну ловити (стор. 81) — спосіб;
- 63) Принади до вятерей (стор. 82), друга принада до вятерей;
- 64) Раки ловити — спосіб;
- 65) Полотно бѣлити, аби бѣле було якъ снѣгъ в мѣцне — спосіб⁶⁾;
- 66) Якъ ратовати человѣка, которій недавно зъ ума зыйде? (стор. 84) — два способи, з сього один, „а коли давнѣйша такая будетъ слабость, хочѣи и недавна“⁷⁾;
- 67) Если кого чираки нападут або часто бувають (стор. 85) — зарада;
- 68) На кашель и сухоты — лѣк⁸⁾;
- 69) На фебру албо трасцю — лѣк;
- 70) На струпъ и пархи на головѣ (стор. 86) — лѣк;
- 71) Коли зуби болять, якъ ратоватися — лѣк;
- 72) На пухлину людянь лѣкарство.
- 73) Щобъ миши не псовали збожа въ стогахъ (стор. 87) — зарада⁹⁾;
- 74) На робаки, которіи зовуть волчки, що збоже точать зъ середни, як губити в шпѣхлѣрах — спосіб;
- 75) Щоби товаръ збожа от дороги не взѣдавъ — зарада¹⁰⁾;
- 76) Якъ тїи робаки губити, которіи на древѣ въ садахъ листья и цвѣтъ обѣдають? (стор. 88) — спосіб;
- 77) О прищенахъ садовыхъ яблोकъ, грушокъ и винныхъ дресевъ — загальні вказівки;
- 78) Орѣхи лѣсковіи переховати, щобъ завше свѣжіи були (стор. 91) — спосіб;

1) Пор. „Apt.“ (стор. 228—229); Powietrze.

2) Пор. Przydatek до „Apt.“ (стор. 8): Szarancza.

3) „Apt.“ (стор. 215, 220—221 і 223).

4) „Apt.“ (стор. 223).

5) „Apt.“ (стор. 224).

6) „Apt.“ (стор. 224—225).

7) „Apt.“ (стор. 229).

8) „Apt.“ (стор. 231).

9) „Apt.“ (стор. 150).

10) „Apt.“ (стор. 225).

- 79) Орѣхи волоскін садити (стор. 92) — захваленне і вказівки¹⁾;
 80) Яйця курачи albo гусячѣ або инші які переховувати, щоб ся въ лѣтѣ не псували (стор. 94) — спосіб;
- 81) Коли кто хочеть, абы кури несли яйця цѣлу зиму и больше — рада;
- 82) Якъ цибулю перевозити, хоць бы о миль кѣлька на торгѣ, щоби не померзла когда въ зимѣ? — спосіб²⁾;
- 83) О короликахъ (стор. 95) — захваленне і вагальні вказівки;
- 84) Оборона от огня припадкового въ селѣ (стор. 96) — знаряди осторожности.
- 85) Якъ зубы лѣчити (стор. 97) — лѣк.
- 86) Orichy wołoskyi sadyty;
- 87) Jak cybulu perewozyty, choć by o myl kilka na torh, szczoby ne peremerzła? (стор. 99);
- 88) O korołykach (стор. 100);
- 89) Oborona od ognia przyпадkowego w seli (стор. 101);
- 90) Orichy liskowyi perechowaty, szczob zawsze świeżyи były (стор. 102);
- 91) Na kaszel i suchoty;
- 92) Na frybru albo traściu;
- 93) Szczob myszy ne psowały zboża w stonach (стор. 103);
- 94) Na strup i parchy na hołowi;
- 95) Na robaki, kotoryi zowut wołczki, szczob zboże toczat z se-redyny, iak ich hubyty w szpychlichach;
- 96) Jak tyi robaki hubyty, kotoryi na derewi w sadach lyst i éwit obidaiut? (стор. 104);
- 97) Koły zuby bolat, ratowatsia;
- 98) Na puchłynu ludiam likarstwo (стор. 105).
- 99) Szczoby towar zboża od dorohy ne zidaw;
- 100) Jaycia kuraczyi, albo husiaczyi albo iaszzyi perechowuwaty, szczob sia ne psuły litom;
- 101) O pryszczepach sadowych jabłok, hruszok i proczyieh (стор. 106).
- 102) W litach hołodnych, albo hde nemnoho żyta rodytsia, pomocz do chliba zdorowa (стор. 109)³⁾.

1) „Apt.“ (стор. 221): Orzechy włoskie sadzić.

2) „Apt.“ стор. 225).

3) „Apt.“ (стор. 280).

Стороною 110 кінчить ся захований текст примірника варшавського університету. Останнє слово 110 сторінки не докінчене: „romi“, а далі відсилка „szaty“.

Таким робом являєть ся „Книжиця“ одним з таких порадників, що їх здавна розкуплювали в Польщі і на Україні. Бібліотека Ягйлонського університету переховує невідшуканий тепер іотський друк XVII., дефект, без заголовка й перших 20 сторін. Заховали ся стор. 21—72. Містить сей унікат кінські ліки й далі „Lekarstwa bydłu rozmaitemu“ (від стор. 5—34)¹⁾. Іншу рідкість, що своїм укладом пригадує „Книжицю“, має Вілянівська бібліотека коло Варшави. Се іотський друк: Lekarstwa końskie, 8°, стор. 17—119. Зразу подані кінські ліки (до стор. 74), далі ідуть „Lekarstwa rozmaite bydłu choremu tak rogatemu, iako też mniejszemu służące“ (стор. 75—89), потім „Informacya o bydle, informacya o pszczołach“ (стор. 85—95) а вкінці „Nauka gospodarzom około roli, siewu i wszepieniu etc.“ (стор. 95—119)²⁾. Де рідкостей варшавської університетської бібліотеки належить „Szczęśliwy, prętki i tanio uzdrawiający Lekarz koni... z przydatkiem... sposobów przeciw przypadkom rogatego bydła“ 8°, стор. 88 і реєстр)³⁾. Дещо спільного з „Книжицею“ може знайти ся також у книжці: Compendium lekarstw końskich na rozmaite ichże choroby i przypadki... Przytym przydane są lekarstwa bydłu choremu, tak rogatemu, iako też i mniejszemu... Gospodarzom zaś w sianiu i wszepieniu i uznaniu gruntów nauka i informacya: z ksiąg Piotra Krescencjusza⁴⁾... Хоч книжка мала найменше пять видань (1743, 1746, 1752, 1753, 1754), належить також до рідких. З численних інших подібних порадників згадаю ще „Compendium medicum“ (два найстарші видання з 1703 і 1704 р. в Люблині, а пізнійші ченстохівські з pp. 1707, 1715, 1719, 1725, 1752, 1767, 1775), хоч ся книжка не послужила жерелом для „Книжиці“; відпустове місце з широко прославленою іконою ставало заразом і книжковим ринком, що не уйшло уваги й почаївських Василян.

Одначе яких не вказувати би аналогічних видань польських і інших авторів, степень відношення автора „Книжиці“

¹⁾ K. Estreicher, Bibliografia Polska, XXI, стор. 157.

²⁾ Тамже.

³⁾ Тамже, стор. 159.

⁴⁾ K. Estreicher, Bibliografia Polska, XIV, стор. 334.

до його жерел не змінить ся. Його можна й докладно означити. Хоч автор говорить у передмові, що поперекладав з польських і інших авторів текст на українську мову, сі слова свідчать тільки про його скромність. В дійсности навіть у кількох прикладах, найблизших до оригіналу, нема дословного перекладу, а в решті тексту тим дальший український текст від своїх первовзорів. Він скрізь являєть ся плявовою і свідомою ціли обробіткою вибраних уваг, рад і наставлень, приложеною до вимогів і степені зрозуміння сих кругів, для яких призначував ся сей порадник. З уваги на згадане відношення автора до своїх первовзорів являєть ся „Книжиця“ тим самим, чим ще нині велика частина популярних порадників.

Богато спільного має „Книжиця“ з „Aptek-ою domow-ою“¹⁾, виданою в Почаїві 1788 р. Передмова до „Aptek-и“ зазначає,

¹⁾ Аби показати, що автор „Книжиці“ доцільно перероблював текст первовзорів, позволю собі навести тут у паралельних текстах останній розділ з примірника бібліотеки варшавського університету й відповідний уступ „Aptek-и“. Роблю се тим більше, що сього уступу нема в кириличнім тексті.

W litach hołodnych albo hde nemnoho żyta rodytsia, pomocz do chliba zdrowa.

W oseni albo na wesnu pyryiu koreni. kotoryi pry uprawi roli boronamy z zemli wywoli-kaiutsia, obmywszy do czysta wodoiu, wysuszyty wpered na witry, a potom porizaty na siczku albo posikty w posudyni czystoy i wysuszyty na peczy, szczob uschło iak żyto, i potom w mlini toyże pyrey zmołoty na muku i kohda peczetsia chlib z żyta, w toy czas tretiu albo czetwertu czaść miszaty w żytniu muku i tak robyty roszczynu iak zwy-czay. Kto by chotiw z samoho pyriiu chlib zrobyty, możet bes-peczne, bo taia ricz probowana, szczo niczoho ne szkodyt i здо-rowsza ricz, iak żołod, bo żołudi do chliba ne życzu miszaty bolsz iak garnec do czwerki żyta i to pośikty żołod treba na kawalki drobnyi, wywaryty raz i druchy w wodi, a potom suszyty i mołoty.

Apt. 280.

W czasie głodnym.

Perz w polu za bronami wy-ciągający się w jesieni lub na wiosnę zbierać, dobrze wypłó-kawszy i wynywszy, porznąć na sieczkę i zemleć na mąkę, potem trzecią część do żytniej mąki mie-szać. Można i z samego chleb piec, nie szkodzi, zdrowszy bo-wiem jest jak z żołądzi. Żołądzi zaś mniej trzeba do żytniej mąki mieszać i to trzeba ją pierwej do-brze w wodzie gotować, a dopiero ususzywszy mleć na mąkę Grzyby, huby, opieńki i inne ususzywszy, można do mąki używać startych. Kartofle także są użyteczne, ale nie wiele ich sypać, bo mdłość sprawują. [Buczyna zaś sucha, mieszana do mąki, jest dobra, lecz surowa jedzona szkodzi].

що книжка видаєть ся в сій ціли, щоби кождий з людей, що не мають нагоди вдати ся до медиків, знав наслідки сили сотворених річей. Тому подають ся „з різних поважних авторів вібрані способи, що служать до поратовання людського здоровля, до ужитку поперед усього в віддалених від медиків домах“. Коротко вказуєть ся у книжці на домові ліки, які легко одержати, „а в осібнім реєстрі остерігаєть ся перед такими, які тяжше купити й переховати“. „Отож кождий, забавляючи ся розумним читанням сеї книжечки, може не тільки легко порадити собі й ближньому в різних несподіванках і випадках, але й навіть і домашній худобі різного роду“. Мотиви видання на світ „Книжиці“ ще вищі, а скромність автора подібна до скромности Дорогостайского, що в передмові до четвертої части „Ніпрік-и“ вазначив, що так, як він не стидав ся видати на світ свого малого знання, так нехай зроблять і сі, що більше вправлені і вченійші в тім напрямі (стор. 101).

Автор „Книжиці“ не відомий. Можна тільки здогадувати ся, що був світською людиною. У „Книжиці“ поручають ся самі природні ліки; раз тільки як один з ліків „от повѣтра на товарь“ дораджуєть ся, зрештою згідно з „Аптек-ою domow-ою“¹⁾, господарям, щоби „своїй товарь зраховавши от каждой штуки“ дали „по грошу або по болше до церкви за души помершін“. Цікавий при означуванню походження автора один лік для

Hde rodiatsia hryby i innyi huby, zbyraiut lude, suszat, a poterszy. do chliba na rozmis miszaiut po czasty newelykoy.

Kartofli dobra rycz siiaty i tyi chlibowyy w pomocz budut, tolko ne treba ich bahacko zarazom isty, bo odymaiut i szkodiat. Dobre iest do nych pereiu zażywaty i soli. Można tyż kartofli roztyraty iak horoch; kołyb kto chotiw do chliba ich miszaty, treba tak robyty z nymy. Treba ich tertyy na tertci zowśim, z łupyny ne obyraiuczy, nad cebrykom, połnym wody. Tak iak wśi kartofli zotrutsia na tertci, pomi- szaty...

¹⁾ Od kaźdej sztuki dać na mszę lub ubogim za dusze zmarłych (стор. 130).

волів: „Секретъ досвѣдчаній, которого зацній обиватель єдинъ въ Украинѣ дознаеть, бо хочай въ сусѣдствѣ товаръ падаеть. и єго селѣ часомъ заразить, а на єго оборѣ завше цѣлій товаръ, а то такъ: що весни треба постаратися карасиковъ маленкихъ тилко, колко бы могло бути въ оборѣ чієй штукъ товарини. Ти караски живіи умочивши въ правдивий діоготь, давати кождой товаринѣ малой и великой, хочби и найменшой, по єдиному караску“ (розділ 46). Сей лік при помочи карасиків знає і „Apteka domowa“¹).

Документом походження автора книжки стає до деякої степені й її мова. Постараю ся схарактеризувати її в найголовніших рисах²).

Фонетика.

Самозвуки:

1) Змішанне букв **Ѣ** і **и**: пашнѣ (з.), солѣ (1), коневѣ (1), синожатахъ (1). смогрити (3 б), окрѣй (5), майстрѣ (6), присяго мелу (9), кровѣ (9), копитовѣ (10), нѣчого (17), пашни (32), коло свѣтаня (32), подѣстѣлати (34), воловѣ (35), пришѣ (40), покѣшеняхъ всѣхъ (56), в шиѣхлѣрахъ (74), кунцѣ (79), гусячѣ (80), ближшѣ (84).

2) змішанне **ы** і **и**: воли (з.), губыти (з.), пшеницю (1), порцю (1), виявши (1), вияый (1) (ви майже консеквентно в цілім тексті), тыи корости (2), іулкы (2), сынѣмъ (2), зробыти (2), сирого (3 б), круглихъ (3 б), миску (3 в), шерстыни (3 б), обидва (3 в), тягны (3 в), годынѣ (3 в), кождій (3 в), сплеченій (4), вишша (4), въ копитѣ (4), вздригається (4), зъ той жили (4), копитомъ (4), всѣ лпнаткы (4), єдинимъ посторонкомъ (4), рази три (4), мила (4), мило (4), влѣй, нѣби (5), з мясомъ нарслимъ (5), тимъ кручкомъ (5) ножемъ остримъ (5), мясомъ червонимъ (5), промивати (5), оцтомъ теплимъ (5), прѣснимъ медомъ теплимъ (5), тимъ пазногтемъ (5), жили (5), зъ тихъ жилъ (5), миши (6), іузи (6), ливати страви (6), тимъ часомъ (6), костми головними (6), щоби (6), старимъ саломъ (6), два рази (6), зъ тихъ мишій (6), вѣтровъ дуже морознихъ (6), маточини (6), до купи (7), одъ пори до пори (7), по рази кѣлка (7), старихъ (8), дзидри (8), засинай (8), копервасомъ паля-

¹) Każdej wiosny starać się o karaski małe i w dziegiu prawdziwym maczać i każdemu bydłociu dać zjeść jednego karaska (стр. 13 — 131)

²) При прикладахъ вказані в скобках місця: з. = заголовок, а числа означають відповідний розділ.

нимъ (8), аби (8), золзи (8), в середини (8), дѣгтемъ добримъ (8), медомъ прѣснимъ (8), змѣшанимъ (8), полкварти (9), криничной (9), сыкавку (9), три рази (9), кварти (9), салѣгри (9), камфори (9), в медомъ прѣснимъ (9), копитовѣ (10), тимъ порохомъ (10) рани (10), оцтомъ теплимъ посолянимъ (10), лоемъ козловимъ (10), промити (10), засипати (10) і т. д. Отсе приклади тільки з початкових десятиох розділів (і то не всі) говорять, що в говорі автора не роблено ріжницї між **И** й **Ы**, що більше, в факту, що **Ы** рідко приходить і являєть ся у великій степені книжним налетом, можна висновувати, що в говорі автора замість двох звуків **И** й **Ы** було виключно одно **И**.

3) **І** (з **О**) віддане: а) найчастійше через **О**: конь (1), крамаровъ (1), лѣкаровъ (1), въ винѣ французкомъ (1), въ горѣлицѣ мощной (1), потомъ (1), при томъ (1), купцовъ (1), ночь (1), мощною (1), по одной ложцѣ (1), тол'ко (2), напои (2), болше (2), при самой костѣ ноздровой (2), поднести (2), збожемъ (3 а), ногъ (3 а), на каждой нозѣ (3 а), кавалковъ (3 б), овса (3 в), подвяхи (4), на нозѣ хорой (4), при лопатцѣ хорой (4), овсяну (4), познати (5), косточка (5), по подъ (5), кости (6), въ той хоробѣ (6), только (6), по равной части (6), от вѣтровъ (6), на хрепѣтѣ конскомъ (7), въ якой ранѣ (8), подошовъ (8), въ той парѣ теплои (8), въ которой (9), найбільше (9), болшь (10), розогрѣти (10) і т. д.

б) через **Ѣ**: вѣвцѣ (з.), вѣсѣмъ (1), зъ храпѣвъ (2), сѣлю (2), въ макѣтрѣ (3 в), кѣсточкою (5), сѣлю (5), сѣллю (5), наскрѣсь (5), нѣздри (5), зъ обохъ бокѣвъ (5), нѣздрѣ (5), кѣлка (7), зъ чобѣтъ (8), дѣгтемъ (8), на самѣмъ вершечку (8), нѣздрами (9), на нѣчѣ (9), пѣдковою (10), оцту мѣцного (10), на спѣдѣ (10), обрѣкѣ (13), пѣвзину (14), рѣгъ (15), под пѣдкову (15), бѣлкѣвъ (15), пѣвкварти (16), рѣжнимъ способомъ (17), рѣкѣ (17), пѣвтора (21), опѣхъ (22), дрѣбно (25), въ оброцѣ вѣвсенимъ (25), кѣлка (27), бѣбки (31), бѣбкового (33), зъ трохъ порѣвъ (33), пучкѣвъ три (33), з бомякѣвъ (36), черепкѣвъ (41), на дрѣбній порошокъ (41), нѣздра (45), на вѣвсиску (47), вѣспу (49), по рѣвной части (49), гѣркихъ (51), ракѣвъ (54), орѣхѣвъ (54), листкѣвъ (56), по рѣвнихъ мѣстцахъ (56), пѣзно (56), въ рѣвнихъ мѣстцахъ (57), на рѣвнихъ мѣстцахъ (57), зъ вѣтки (58), рѣвныи (58), по рѣвной части (62), дрѣбненко (62);

в) через **И**: кил'ка (3 б), по посторонку тимъ (4), тилко (5), розитри (10), глистивъ (11), потимъ (17), зилляную (32), на

єднимъ мѣстцѣ (37), въ темнимъ мѣстцѣ (38), розигрѣти (41), въ иншимъ мѣстцѣ (57), обисхнутъ (80);

г) через **у**: шкуру (1), шкурою (2), шкуръ (58), шкурку (67), шкурки (77);

д) через **і**: тілко (10), зійшла (54), въ ропѣ солоній (58).

4) **І** (з **е**) віддане:

а) деколи основним **е**: корень (1), всемъ (2), шесть (2), на немъ (3 а), ячменній (17), вечеръ (17), попропекати (38), жушель (46), потребніи (55), попелъ (58), ремесники (79), локтевъ (84);

б) частійше через **ѣ**: лѣкарства (1), улѣчити (1), лѣкаровъ (1), со всемъ (1), перецѣдивши (1), попѣлъ (1), запѣкати (2), сынѣмъ (2), клѣщами (4), зъ волосѣня (4), волосѣнь (4), локтѣвъ (4), отѣкъ (6), з мукою ячмѣнною (6), колѣсъ (6), клѣщѣвъ (6), жмѣнку (9), завтрѣшній день (10), лѣчити (17), зовсе́мъ (17), поцѣлу (18), пчѣлъ (18), ячмѣнь (21), ячмѣнной (22), хрѣну (25), въ оцѣ крѣпкомъ (25), кѣлка днѣвъ (26), утовчѣня (29), клѣщиками (32), зубцѣвъ (33), три корѣнцѣ (33), углѣвъ (33), лѣчи (38), рѣчь (39), кужѣльными пачѣсками (40), от заморозѣня (41), хмѣль (48), хмѣль (51), запалѣніе (56), рѣчь (57), зъ печѣвъ (58), хрѣну (59), по укушѣню (60), вятѣрь (64), въ нѣмъ (65), селедцѣвъ (74), локтѣвъ (79), камѣннистый (79), осѣнь (83), самцѣвъ (83), вѣдрами (84), крѣпкой (84).

в) через **и**: гноивъ (гній) (57), въ своимъ часѣ (77), посимъ (80).

5) **Я** з **ѣе**: зъ колосямъ (1), зѣлля (1), терментилля (1), съ корѣнямъ (1), волосямъ (7), сѣмя конопляне (8), заколота (15), корѣня (18), зѣллямъ (22), уголля (33), листя (36), подъ деревямъ (58), дерева (58), листямъ (60), з' зѣллямъ (73), камѣнямъ (79), черепамъ (79).

6) **Я** з **е** в part. pass.: закривляное (5), палянимъ (8), увиняній (9), роспуцанной (9), присушаній (10), посолянимъ (10), задавняній (15), осолянимъ (15), ростоплянимъ (15), перепущаной (17), товчаной (17), отовчанній (21), утовчане (36) (побіч: „утовчену“ (37), роспалянимъ (38), пропечани (38), вичищаной (39), зраняне (41), укушаній (45), спаляного (46), досвѣдчаній (46), усушане (47), зробляну (49), заповѣтраніи (50), облупляну (52), утовчанихъ (54), скручана (55), щепляне або саджане (59), роспуцаныхъ (61), усушаного (62), зробляного (62).

7) **Ю** з **е**: з людомъ (6), маіовимъ (18), перціовихъ (33), діоготъ (46), гноіовой (51), яловціовіе (72), зъ ліону (81).

- 8) **у—и**: глибоко (1), якъ найглибше (37).
 9) **зыйдегъ** (з.), **зыйде** (3 б), **зыйшла** (4), **обыйдется** (48).
 10) **е—и**: ясенове (59), ясинового (59).

Співзвучки:

- 1) **а) б¹**—**п**: за хрептомъ (4), на хрептѣ (7);
 б) зробыти (2), губыти (3).
 2) **а) в**: редку (17) і (25);
 б) **в** придихово: вѣвцѣ (з.), вѣсѣмъ (1), вусачъ (14), вѣвсѣнимъ (25), на вѣвсѣску (47), вѣспа (49), звѣтки (53), вужамъ (59), вужъ (60).
 3) **а) д—т**: звѣтки (53), вѣтамвѣти (57);
 б) здрада (52);
 в) всажується (3б), моложавіи (77), до посаженя (79), посаженный (79);
 г) **дж**: джумы (з.), зъ дрожжами (3 а), дрожчи (15), джуми (56);
 д) **дзж**: дзжума (56 — три рази);
 е) **дз**: дзндри (8), дзюри (51), дзиру (66).
 4) **ж**: жылы (51).
 5) **к**: гулки (2), боки (3 б), лѣски (3 б), муки (3 в), лопатки (4).

6) **л**. З уваги на розмірно рідке **ы** цікаве написанне: булы (50).

В минулім часі окінченне **лъ** майже правильно передається через **въ**: виприхнувъ (1), зачавъ (3), запотѣвъ (3 а), занурився (3 а), спотѣвъ (3 а), прихавъ (3 в), сплечивъ (4), стоявъ (4), вибивъ (4), рушавъ (5), ходивъ (5), мочивъ (6), напавався (6), замочивъ (10), стоявъ (17), звѣвъ (17), жвавъ (19), образивъ (19), загрѣвся (21), звѣвъ (33), кулгавъ (41), дивився (44), укусивъ (45), бувъ (45), сказивъ (55), вивозивъ (57), понакладавъ (57), куривъ (57), проходивъ (65), звѣдавъ (75), нарѣзавъ (77), зоставъ (77), росколовъ (77), рушивъ (77), мавъ (83), державъ (84), занявся (84). Виїмків кілька: моглъ (8), провѣвалъ (49), моглеся (57), росходилъ (58), держалъ (83).

Вже рідше передається тверде **л** через **в** в середині слів: довгій (1), вздовжъ (2), довго (3 б), жовтой (3 в), довгій (4),

¹) Губні м'ягчать ся при помочи **л** і без нього: в коноплей (1), робляться (2), робять (6), деревяну (6), конопляне (8), потрапляти (9), любять (34), здорова (56), викоряться (83).

довгихъ (18), вовну (48), подовгасто (55), вовни (56), довге (84). Частійше остає первісне **л**: наповнены (1), полчверти (1), въ горѣлцѣ (1), долгую (1), полкварти (9), волну (47), волки (52), волкъ (52), волчки (74), волка (75), волчов (75), на солнцѣ (78).

7) **р**: Як що не числити таких виїмків, як: щурѣ (з.), жайстрѣ (пом. рл.) (6) — **р** скрізь тверде: ноздрами (1), ноздры (1), кураче (1), ноздру (1), гарачымъ (2), запрагти (3 а), звѣра (5), гарачкою (6), токара (6), курачого (7), гараче (8), трасця (9), горячка (9), курачихъ (11), гарачій (15), гарачку (38), повѣтре (53), повѣтра (53), як ся закуратъ (57), господара (79), отрасли (79), курачи (80), радень (82), радно (82), раднами (84).

8) **т**: мѣстцяхъ (56), мѣсцяхъ (57), в мѣсця (77).

9) **ц**: в кількох випадках тверде: въ конецъ (1), до конца (2), на палець (3 б), яецъ (3 в), ложкиць (3 в), слонца (11), щедринець (38), овцахъ (47), овцами (47), овцы (47), овцамъ (49), овца (49), перцу (85). Одначе звичайно **ц** м'якге: книжця (з.), вѣвцѣ (з.), гуселницю (з.), пшеницю (1), чемерицѣ (1), горчицѣ (3 а), палцѣ (3 а), блощицю (6), норицю (7), нориця (7), въ яйця (7), од рушницѣ (8), трасця (9), живицѣ (15), дихавицю (17), дихавицѣ (17), иалцями (17), половицю (17), перцю (25), ратицѣ (27), живицю (30), въ той темницѣ (38), билицю (39), копицю (46), овця (51), овцѣ (dat.) (51), по одробинцѣ (56), гуселницѣ (58), гуселниця (58), билиця (59), концями (77), конца (77) в мѣсця (77), самцѣ (83), самиць (83), самця (83).

10) **ч**: чого (1), гарачымъ (2), зъ щого (6), мочою (32), саранчѣ (57).

11) **ш**: иншихъ (1), по шыи (2), на шыю (3 в), чимъ иншимъ (3 в), зъ пашою (50).

12) **щ**: у сщєнятъ (55); панующихъ (58).

Морфольогія.

1) Іменник: попѣлъ (1), попѣлу (18); разый (8), разій (8); с кровлю (9), кровѣ (9), зъ кровію (17), крове (61); ку осєнѣ (77), въ осєни (79); ноздру (1), зъ ноздрей (1), въ ноздри (1), нѣздри (38);

7 відм. одн. на **ѣ**: при самої костѣ (2), на землѣ (4), на концѣ (5), по стайнѣ (5), въ огнѣ (11), въ олѣи (31), на свѣтанѣ (32), о самомъ полуднѣ (32), въ вечерѣ (32), въ полѣ (46), овцѣ (49), въ напои (55), на дощѣ (65), мѣсяцѣ (77), въ марцѣ (77), при коренѣ (79).

2. прикметник: а) конопляне (8), конопній (7);

б) **ѣй** зам. **ый**: заднѣи (3), переднѣи (3), переднюю (4), долнюю (5), лѣтнюю (17)¹⁾, заднѣми (25), переднѣхъ (54), лѣт. ніого (69), верхня (79), верхнюю (79).

в) окінченне 1 відм. мн.: I **и**: скаженіи (з.), заднѣи (з.), напятии (3 а), значніи (3 а), круговіи (3 б), коротшіи (3 б), здоровіи (4), довгіи (4), лянїи (7), мягкіи (8), пшеничніи (19), живіи (46);

II. **ы**: наполнены (1), роскиданы (2), намащены (4);

III. **и**: повинни (4), пропечани (38), здорови (54), курачи (80);

IV. **ѣ**: гусячѣ (80), ближшѣ (84);

V. **іе**: мягкіе (7), маліе (9), воловіе (32), ропистіе (40).

VI. Навіть **ее**: іузи болшее (6).

г) Окінчен. 2 відм. одн. жін. р. **ой**.

В однині побіч видів: яру (1), цѣлу (1), здорову (4), глибоку (4), овсяну (4), хора (4), хору (4), червоне (5), остра (5), тяжку (6), кору дубову, ясенову, берестову (6), смолу чорну шевську (10) — стрічають ся рівнорядно й змішано частійше форми: всякую (з.), долгую (1), зимную (3 а), грубую (3 б), болная (4), значная (4), острая (5), цѣлое (5), дикое (8), бѣлое (8), теплое (8), цѣлая морда конска (8), конское (9).

3. заіменник: который (з.), которіи (1), которую (3 а), котоя (4), которій (4), которое (6), туюжъ (1), тое (1), тоеи (1), той воды (1), тыи корости (2), тіи лѣскы (3 б), тею пѣвзїною (14), тее (16). тоєю водою (26), иншого (1), иншой (1), иншіи (2), инніи люде (6), иншую (14), саміи (17), єю (5).

4. числівник: еденъ (1), единъ (4), една (3 а), одна (4), першіи (32), друга (3 а), другую (10), зъ обоихъ ногъ (3 а), по обоихъ сторонахъ (14), третій (3 в), третюю (4), четыри (з.), четири (3 в).

5. дієслово. I. Infinitiv-и на а) **овати** й б) **увати**, на в) **кти** й **гти**, на г) **ть**: а) ратовати (з.), ратоватися (з.), дорѣзовати (2),

¹⁾ Побіч: лѣтнои (21).

пробувати (4), замазувати (10), завязувати (10), наповати (17), намазувати (30), пошмарувати (31), засипувати (32), пам'ятствувати (32), понарізувати (38), шмарувати (42), нашмарувати (44), накаджувати (49), привязувати (56), зав'язувати (57), обв'язувати (58), з'япилувати (77), одломувати або одрізувати (77), обв'язувати (79);

б), задмухувати (11), хорувати (33), понасікувати (51), понадрапувати (51), закопувати (57), зав'яшувати (58);

в), текти (6), усікти (17), утовкти (41), могти (41), стертися (56), посікти (56), бігти (84);

г) познати (6), гонитися (буде) (7).

II. З ос. одн. теп. ч. кінчить ся частійше на **ть**. На чисельне відношення видів з окінченням **ть** до видів без цього **ть** вказують менше більше приклади десятих перших розділів:

а) в **ть**: називається (1), течеть (2), падаєть (1), лягаєть (1), встаєть (1), постережеть (1), виприсуєть (2), укажеть (2), надмеєть (3 а), маєть (3 а), стечеєть (3 а), познаєть (3 б), западаєть (3 б), всажуєть (3 б), опадаєть (3 в), будеєть (4), вздригаєть (4), куруєть (4), идеєть (4), можеєть (6), хоруєть (6), пускаєть (6), вийдеєть (6), показуєть (6), кладеєть (6), продаєть (6), припадаєть (6), згинеєть (8), змякнеєть (8), розпукнеєть (8), роспукнеєть (8), зачинаєть (9), стогнеєть (9), хватаєть (9), нападаєть (9), пієть (9), перестанеєть (9), вземеєть (9), збереєть (10);

б) без **ть**: поможе (1), перестане (1), росте (1), западає (3), спотіє (3 а), осхне (3 в), встане (3 в), буде (4), вийде (4), перегніє (4), достане (5), згине (5), прийде (5), витече (6), переприсує (9).

III. єсть (з.), єть (з.), було (1), бувають (2), бывали (4), була (5), буваєть (6), бувають (6), бувало (6).

Дрібні замітки.

Межи прислівниками є й отсі: завчасу (1), знову (1), потроха (1), трошка (3 а), потрошку (15), помалу (3 в), засвіжа (4), навъхрестъ (5), наскрѣсь (5), багато (17), допѣро (41).

Повне змішання **от** й **од** самостійно тай у зложених дієсловах.

Останки двійного числа: на три добѣ (2), чрезъ двѣ годьнѣ (3 в).

Злука числівника з іменником; через дні в'єс'ємь (1), через дн' девять (1), горстей чєтыри (3 в), за обидва конц'є (3 в), рази три (4), по рази к'єлка (7), к'єлка разий (8), через к'єлка день (8), разий к'єлка (8), через три тиждн'є (9), на годин'є с'ємь (10), через три дни (11), во три дни (17), головок'є три (17), годин во дв'є (19), до девяти день (20), через в'єс'ємь день (23), через три дн'є (25), к'єлка дн'єв'є (26), через пять день (32), через шесть день (32), к'єлка день (38), через к'єлка день (42), два дн'є (48), пять день (65), девять день и девять ночей (65), через дни в'єс'ємь (69), на локт'єв'є два (79), на локтєв'є пять широке и на чєтыри локт'є довге (84).

Страдальний вид: нар'єзано було (5).

Дієприслівники: зовомого (33), молотого (39).

Відносне речення: т'є майстр'є, що до кол'єс'є робят'є ма-точини (6); з тим'є порохом'є, що ним'є стр'єляють.

Разом з польськими жерелами дістали ся до „Книжиці“, численні польонізви й інші звороти жерел, як приміром: носатизну (1), члонки (1), покарм'є (1), каждого (1) (побіч „каждого“ мривок'є (1), воткни (1), ал'бо (1), скрила (1), крававых'є (2), пушадлом'є (2)¹⁾, ірузоли (2), люб'є (3), тяжир'є (3 а), якоюколвек'є (3 а), раптом'є (3 б), веровки (3 в), як'є наймоцн'єй (4), з'є івалтом'є (4), бардзо (6), чили (7), н'єгди (7), хоць (8), іудзи (8), гдеколвяк'є (8), хутн'єй (8), тлустости (9), крєв'є (9), слонца (11), з'єаігу (12), капєлюша (15), внутрности (17), з'є чо-гоколвек'є (19), скронеі (22), краванику (25), яким'єколвяк'є (31), збиток'є (32), слонца (32), варги (32), суровое (33), івалтом'є (38), збит'є червона (49), п'єіудку (49), острожности (49), з'є боцяна (50), дзюри (51), гдеколвяк'є (54), арципожитечна (57), людзкого (63), уставичне (66), якуколвяк'є (76), вшелякіє (77), латв'єй (79), зярка (85), бавєлни (85).

Книжній традиції з її церковно-славянською і славяно-українською мовою завдячує „Книжиця“ велике число церковно-славянїзмів, з яких для прикладу наводять ся тут отсі: чєлов'єка (з.), времени (з.), когда (1), кто (1), или (1), через (1), завсєгда (1), зде (1), древа (1), между (1), пред'є тым'є (1), дабы (1), перваго (1), другаго (1), трєтаго (1), в'є средней (3 а), котораго (3 в), ясти (8), запалєніє (9), затратованіє (10), ноць (10), с'єрачанаго (11), чєлов'єчєское (19), поутру (20), стружден-

¹⁾ Побіч: пушадлом'є (51).

ному (20), згубленія (32), хочешъ (33), з дровомъ овощнимъ (58), начиніє (65), инныхъ деревесъ (77).

Як відповідає кириличний текст „Книжиці“ текстови в латинській азбуці, менше більше порівнянне того дає отсей розділ „О короликахъ“ :

Каждій господарь, надобно, щобъ держаль въ своєй хатѣ короликовъ кѣлка паръ. Такъ мавъ би мясо на обходѣ, а шкурку платили би купцѣ, а и живин королики платили би на торгахъ. Кромъ того не дуже коштують, лѣтомъ траву, лопухъ, капусту и щонебудъ въ города ѣсти будуть, а на осѣнь и зиму въ капусти качанами и сѣномъ викормятятся; пашнѣ треба имъ давати, щобъ ситшин були. Треба тѣлько уважати, щобъ самцѣ рѣзати або продавати, не зоставлявши до осмерга саміць якъ едного самця, бо якъ много самцѣвъ, то кусаються и молодіи королики псують.

Każdy gospodar, nadobno, szczob derżaw w swoiey chati korołykow kilka par. Tak maw by miaso na obychódku, a skurku kupci płatyłyby. I żywyi korołyki płatyłyby na torhach. Pokarm onych ne duże kosztuiet: litom trawu, łopuch, kapustu i szczonebud z horoda isti budut, na oseń i zymu z kapusty kaczanamy i sinom wykormlatsia. Paszni treba im dawaty, szczob sytszyi były. Treba tolko uważaty, szczob samci ryzaty albo prodawaty, ne zostawlawszy do osmerha samyc iak odnoho samcia, bo iak samciw mnoho, to kusaiutsia i molodyi korołyky psuiut¹⁾.

Передруковуючи отсю замітну памятку з 1788 р. говорів Волині не в цілости, тільки її кириличний текст, передаю кирилицю гражданкою, в звязи з сим модернізую інтерпункцію і консеквентнійше, ніж у „Книжиці“, переводжу розділенне іменників від іменників і запереченне не від дієсловних видів²⁾.

1) Порівнянне сих двох текстів стверджує також, що нема дословної вгідности кириличного й латинського тексту.

2) Ревізія роблена в Відні без скрипту, якого не віднайдено по господарцї російських військових властей в часі окупації. Перед війною зроблено коректу на підставі копії, присланої з Варшави

(9) КНИЖИЦЯ ДЛЯ ГОСПОДАРСТВА, УКАЗУЮЩАЯ, ЯКЪ РАТОВАТИ ВЪ ХОРОБАХЪ ВСЯКУЮ СКОТИНУ, ТО ЄСТЬ: КОНЬ, ВОЛИ, ВЪВЦЬ, КОЗЫ, СВИНЬ, ЯКЪ БЪЛИТИ ПОЛОТНО, ЯКЪ БОРОНИТИ ПАШНЬ ОТ САРАНЧИ, ЯКЪ РАТОВАТИСЯ ОТ ДЖУМЫ, ЯКЪ ГУБЫТИ ГУСЕЛНИЦЮ ОТ КАПУСТЫ, ЯКЪ ЛОВИТЫ РЫБУ, ЯКЪ ГУБЫТИ МЫШИ И ЩУРЬ, ЯКЪ РАТОВАТИ ЛЮДЕЙ, КОТОРЫХЪ СОБАКИ СКАЖЕНИИ ПОКУСАЛИ, ЯКЪ РАТОВАТИ ЧЕЛОВЪКА, КОТОРЫЙ НЕ ВЪ ДАВНОМЪ ВРЕМЕНИ ЗЪ УМА ЗЫЙДЕТЬ.

(10) 1. *Лѣкарства для коней на носатизну.* Той конь навывается носатымъ, кобрый, голову похиливши, смугно стойтъ; въ ноздрей течеть слюзь бѣлый въперѣдъ, потомъ штѹками падаеть. Ноги смѹ не служатъ, ходитъ яко пьяный, тяжко лягаеть и съ трудностію встаетъ, бо такій слѹзомъ, якій въ ноздрей течеть, всѣ члѹнки наполнены суть.

Когда завчасу кто постережеть, можна коня улѣичи, даючи смѹ пшеницю яру въ колѹсямъ варѣную въ водѣ въ дошѹ или въ снѣгу за покѣрмъ чрезъ днѣ девять и болшей, якъ по(11)требѣ, и туюжъ воду давши завсегда пици, а не чого иного, крѹмъ того потребѣ коня такобо держати въ теплѣ, не привязуючи, а когда тое не помѹже, шукати помѹчи требѣ йшыхъ лѣкарствъ, котѹри аде кладутся.

а. Єсть по антикахъ, у лѣкарѹвъ, а часомъ и у крамарѹвъ гѹбка мордеявого дрѣва; взявши тоѣи гѹбки луть еленъ, солѣ порцью, полчвѣрти лу. каждого, гѹку потѹвкши, дѹбре варити совсѣмъ въ винѣ французкомъ или въ горѣлцѣ мѹцной и вляти тоѣ коневѣ чрезъ гребло въ горло и въ нѹдри потроха.

в. Наварі мровѹкъ въ гнѣздѹм, перецѣдѣвши, дай коневѣ пици той воды чрезъ три днѣ, а иной не давай.

(12) г. Звяжи коня, найлѣпше положивши егѹ, распалижъ швайку долгую и воткни смѹ въ конѣцъ хвоста между шкѹру, а коли глѹбѹко на цѣлу долѹню, вробі азразъ кнѹтъ довгий на долѹнь въ коноплѣй твѣрдо и настарѹй егѹ козлѹвымъ лѹемъ, вложи въ рану и, винявши егѹ, по заутру, винный рану ѹцтомъ теплымъ и знову намажъ кнѹтъ тѣмже лѹемъ и воткни, якъ предъ тымъ было, и такъ кождого дня чѹни завсегда, ажъ поки перестане слюзь нѹдрами скидати, але при томъ инни лѣкарства чрезъ гѹбу и нѹдры мѹсншъ давати.

д. Возми чемерицѣ черной корень въ антицѣ алѹбо от купцѹвъ, намочи чрезъ ночь въ горѣлцѣ и, умочивши часто въ гѹсячого скрѣла перѹ, воткни въ обѣ нѹдры, (13) щѹбъ виприхнувѣ.

е. Кѹраче зѣлля, въ антицѣ называѹють терментилля, вари въ водѹю вравъ съ корѣнямъ, давай коневѣ тѹю воду пици, а зѣлля давай ѣсти, вѣстудивши, чрезъ дней вѣсѣмъ; тоѣ зѣлля ростѣ на синожѣгахъ сѹхихъ.

в. Возми крашанины гранатѹвой лѹкоть, спали на полѣвлъ и той полѣвлъ въ горѣлкою мѹцною змѣшай и, зваливши коня, лий чрезъ гребло въ нѹдры, уважѹючи, дабы перваго дня было вляное въ кажды нѹдру жо одной лѹжцѣ, другѹаго дня по двѣ, трѣтаго по три.

2. *На тилчакъ.* Тилчакъ єсть то хорѹба корѹбѣтъ крѣвѹыхъ, въ ко-

тѣхъ потѣмъ раны рѣблятса и ропá течеть; тѣи корѣ(14)сти часомъ по всемъ коню бывають роскіданы, а часомъ тѣло на карку албо на ногѣхъ албо на удахъ и чрезъ нѣдры випрѣскуеть часто, когдѣ по шнѣ, понадъ горлохъ гул'окъ или корѣсть немѣ. Звалѣти коня и пушадломъ поперегинѣти инши раны или гулкѣ, которѣи бѣдутъ по ногѣхъ и по тѣлу, гарачымъ желѣзомъ запѣкѣти, сынѣмъ каменемъ засыпѣти, а потѣмъ на три добѣ поставѣти. Напоѣ такому: взѣти кварту мукѣ жѣтної и шесть кварть воды и бѣльше того не давѣти пѣти; когдѣ на карку, по шнѣ, понадъ горлохъ грузѣли суть и гулкѣ, на той часъ потреба жѣлу въ хрѣпѣвъ витнѣти тымъ спѣсобомъ: хрѣпы при самоѣи кѣстѣ нѣздрѣой вздовжъ розрѣзати, не трѣба еднакъ дорѣзѣвати до конца нѣдры; тамъ ся жѣла у(15)кажетъ подъ шкурѣю, тѣю трѣба палцемъ поднесѣти и въ едноѣи и въ другоѣи сторонѣи отрѣзѣти пречъ, то и въ другоѣи сторонѣи хрѣпѣвъ вробѣти, сѣблю засолѣти и завязѣти.

3. На охватѣ. Когдѣ конь на одну ногу зачѣвъ кулгѣти, то несть охватѣ, якъ западае разѣомъ на чѣтыри нѣги любъ двѣ заднѣи или переднѣи, въ той часъ естъ охватѣ.

а) На охватѣ житный. а. Когдѣ ся конь охватѣтъ збѣжемъ, на той часъ падаеть о зѣмлю и надмѣтъ ему боки. На тѣе взѣти горчицѣ между три пѣлцѣ, трѣшка оливо, пива квасноѣо въ дрожжѣми в, тѣе змѣшавши, влѣти въ горло и заразъ (16) запрагѣти въ тяжврѣ и гвѣти коня, дабы запотѣвъ, альбѣ ведѣ еѣо въ воду жѣмную, щобъ весь занурѣвся, и держѣти еѣо въ водѣ годину и заразъ бѣжѣти на немъ, щобъ спотѣвъ, а спотѣвши, нехъ рѣбѣтъ; потѣмъ, якъ спотѣе, пустѣти ему кровь въ обоѣхъ ногѣ, въ двоѣхъ жилъ; на кѣждѣи ногѣ, въ едноѣи сторонѣи естъ една жѣла, въ другоѣи сторонѣи естъ друга жѣла у кѣждѣи ногѣ.

в. Конь якъ охватѣтъ жѣтомъ любъ якоюкѣлвекъ пашнѣю, маеть заразъ на носѣ якъ бы три жѣлки напѣти звѣчниц, въ срѣднѣи глядѣи, мацаючи, гулкѣ, которѣю переколѣти пушадломъ, нехѣи въ ней кровь стечеть.

б) На охватѣ вѣтреный. а. Охватѣ вѣтреный познаеться (17) въ того, же конь рантомъ западаеть на нѣги и бѣкѣи ему западѣтъ; на тѣе пустѣти кровь въ жилъ, которѣи называються кругѣви; тѣи суть вышше колѣнъ колѣ пазвѣнъ.

в. Всѣди застругану лѣску въ дѣрева-якоѣо сирѣо на пѣлецъ грубую во обѣ нѣдры, тѣи лѣскѣи накарбѣвати трѣба, той конѣць, которѣи въ нѣдры всѣжуетса, и тѣми обыдвома такъ довго крутѣти трѣба, покѣ ажъ кровь зѣйде, добре смотрити еднаково трѣба, дабы тѣи лѣскѣи былѣ коротши отъ ѣка на три цѣлѣ.

г. Мыла кѣлка круглихъ кавѣлковъ, що хочѣ, вложѣти конѣвѣ въ горло.

в) На охватѣ водный. а. Охватѣ водный естъ той, когдѣ конь на чѣтыри нѣги зачѣвъ (18) кулгѣти. Заразъ на тѣе кровь потреба пустѣти въ обоѣхъ сторонѣи шнѣ, которѣю кровь пускѣти въ мѣску, дабы заразъ до ней прѣдѣти мукѣ пшеничной горстей чѣтыри, яецъ шесть, оливи лѣжицъ три и глины жѣвтой въ лѣжку, такъже и оцту, що потреба. А то размѣшѣти якъ тѣсто, помажъ цѣлого коня, дабы и шерсѣици не было сухоѣи нѣгдѣ; и такъ нехъ оскне и все само отпадетъ, а конѣвѣ не давай лягѣти.

в. Заложі коневѣ двѣ веровки на шью, а за обидва конци тягнѣ въ кимь другимъ, ажъ ся конь обвалить; якъ конь встане, потягни другий равъ. а потомъ третій равъ.

г. Помажъ уздечки желѣзо лайномъ человѣчимъ и коневѣ вложі (19) въ губу и заразъ ватисні сму ноздры, дабы прихавъ, потомъ дай сму овса.

д. Утерти въ макѣтрѣ три цибуль въ виномъ французкимъ бѣлым, дай випити, заливаючи, а потомъ въ другімъ конемъ поѣдь въ поле чрезъ двѣ годивѣ помалу, не напаваячи чимъ инымъ.

е. На кожій охватъ, котораго скоро постережешъ, отмѣривши на долону подъ сподомъ хвоста, спусти въ тогожь хвоста кровь.

4. *Когда конь сплечится.* Такий конь, которій сплеченій есть, заразъ на переднюю ногу кул'гати буде и една лопатка буде вишша, друга нѣшша; такий конь пѣгле въ поѣь бою не маеть авѣ въ копитѣ, что можна пробовати, (20) притискаючи клѣщами ал'бо рукою, где бо-лѣть, такъ конь вадрігається.

а. Когда засвѣжа тое постережешъ, що ся конь сплечивъ, подвжжѣ сму ногу здорову шнуромъ, дабы стойвъ на нозѣ хорой, и такъ обертай коня на тую сторону, въ которой нога болная есть, затина(на)ючи ба-тогомъ, дабы конь сполѣвъ; якъ осхне въ поту добре, пусти сму кровь въ той жили, которая есть при лопаткѣ хорой.

в. Колѣномъ набий плечѣ въ переду и з боку, щобъ въ свою мѣру векочила, ал'бо шиломъ проколи просто сустава болной лопатки, ал'бо чрезъ глубоку воду плавити, снопокъ соломы между переднѣи ноги увя-вати, а якъ выйде въ воды, пусти сму кровь въ той жили, которая есть между копитомъ а (21) между клѣиомъ, дабы добре кровь выйшла.

г. Когда конь вибивъ лопатку въ ивалтомъ и пухляна значная есть, потреба на споду лопатки дати заволоку въ волосѣна и такъ довго тую заволоку держати, ажъ волосѣвъ перегиѣ, и прикладати въ початку ов-сяну муку, въ оцтомъ уваривши, густо и примѣшати до того сала; треба памятати, дабы въ той часъ, когда одна лопатка хора курѣется, всѣ ло-паткы здорови от споду тлѣстостію намащены бывали.

д. Когда конь виплечится, треба звалити коня, а затесавши два друкки довгии на локтѣвъ четіри, вбѣити въ землю якъ наймоцнѣй, сдѣинъ друкчокъ на передѣ коня, другій друкчокъ напротѣвъ тогожь въ (22) заду за хрептомъ. Возмижъ въ той часъ однимъ посторонкомъ под колѣномъ на зашморгъ и привяжи до друкка того, которій есть въ заду за хрептомъ, другимъ посторонкомъ возми коло мѣчки на зашморгъ и привяжи до друкка, которій стоить а переду; люте коня лежачого на землѣ держати mocno повинни. Въ той часъ витягнути оба посторонки якъ най-лѣншей, обертаючи друкки, щобъ шнури на нихъ навивалися. Ударити треба добрымъ друккомъ по посторонку тимъ, которій илетъ од мѣчки рази три, въ той часъ кость наскочѣтъ; возми заразъ оцту двѣ части, третюю часть горѣлки шумовой, к тѣму мѣла за два грѣши, загрѣй одро-бину оцетъ, ажъ ся мѣло роспуститъ, влѣй въ тое горѣлку и шмаруй лопатку хору.

(23) 5. *На паскудникъ лѣкарство* Позвати тую хоробу, же полъ-новѣкою буде выросла на концѣ острая косточка вѣби albo рожокъ, а мясо наросле буде червѣне. Треба заразъ обвалити коня и придержати.

голову, щоб нею не рушавъ; пригнесьи́жь па́тцемъ повѣрку до́лнюю на конці́ ока, а коли́ наро́слъ в мя́сомъ та́кже наро́слимъ ука́жется, ма́й же желѣ́ще то́нкое, якъ шпилька, и на конці́ закрі́вляное до́бре и тимъ круч-ко́мъ ал'бо го́лкою зъ ви́гкою чере́з ту́ю наро́слъ пересу́нувши по подѣ́ю и ви́тягни до́бре, а ви́тягнувши, ноже́мъ о́стримъ утні́ то́е, що ви́тигну́лося, поти, поки мя́сомъ черво́нимъ або нѣ́бы кѣ́сточкою наро́сло, и за́разъ засы́пъ око цѣ́лое тамъ, где наро́зале е́сть, сѣ́ляю, ко́тору́ю притергі́ трѣ́ба, щобъ не бу́ла о́стра, и ко́ня (24) пу́сти, щобъ во́лно по ста́йнѣ́ або гле́небу́дъ ходи́въ, а за годі́зу або за двѣ́ трѣ́ба проми́вати око ви́номъ францу́зкимъ або оцто́мъ те́плимъ разъ и дру́гій; и бу́де ко́нь здо́ровъ.

в. Якъ ті́лко паску́дникъ въ оча́хъ постереже́шь, за́разъ коне́вѣ́ прѣ́снимъ ме́домъ те́плимъ о́чи пома́жь, а въ середі́нѣ́ въ обо́хъ уха́хъ жи́лы навѣ́хрестъ попере́тнай, не переті́наючи наскрѣ́въ уха, а якъ кро́вь зъ ухъ ви́йде, до́бре натрі́ тамъ, где наро́зано бу́ло, сѣ́ляю, по-дра́пъ та́кже пу́шадло́мъ въ нѣ́здри и под верхню́ю гу́бою над зу́бамі́ всю́да до́бре натира́й сѣ́ляю. та́кже ко́ло клубъ зъ обо́хъ бо́кѣ́въ пу́шадло́мъ окрѣ́й и натрі́ сѣ́ляю.

г. Когда́ кто мо́жетъ, неха́й доста́не но́готъ от зѣ́бра, зва́ного рися; (25) тимъ навно́гте́мъ коли́ подрапа́ешъ въ нѣ́здри и под гу́бою ве́рх-ною над зу́бамі́, ва́разъ паску́дникъ зги́не.

д. Суть подѣ́ очі́ма жи́ли и на ве́рху нѣ́здрѣ́; зъ тихъ жи́лъ на-до́бно кро́вь пу́стити¹⁾, а паску́дникъ зги́не и нѣ́коли на ко́ня не прі́йде.

6. *На м'яси конскія.* М'яси познати зъ того, коли конь маєть коло щоки под шкурою гузи болшее, зъ щого́ буваєть, що го́рло заго́ри́ть гаря́чкою и конь не мо́жетъ лика́ти стра́ви и тимъ ча́сомъ улу́шится; Бува́ють тї́жъ м'яси подѣ́ уха́ми ме́жду костмі́ голо́вни́ми и ши́єю. Въ то́й часѣ́, когда́ конь на м'яси хору́єть, буваєть, же ко́нь не пуска́єть мо́чи, въ то́й часѣ́ трѣ́ба въ ко́рєнь пу́стити ко́не́вѣ́ вошъ або блоши́цю, щобі́ мочі́въ, м'яси оклада́ти ча́сто ста́римъ сала́омъ або (26) соло́ниною, обя́завши шкурою овече́ю або в бара́на. И те́ поти дѣ́лати, ажъ ті́ м'яси змя́кнутъ и отѣ́къ ви́йде́ть або ви́тече.

а. Когда́ ко́нь въ то́й хоробѣ́ показу́єть, же ма́єть тя́жку голо́ву, що кладѣ́тся безъ жа́дного тру́су, ху́тко е́му трѣ́ба кро́вь пу́скати, два́ ра́зи въ че́тири годи́ны, а коли́ не бу́де весе́лій, въ то́жъ въ че́тири го-дины и тре́тій разъ кро́вь пу́стити. Ча́сомъ зъ тихъ м'яси́й буваєть, же коне́вѣ́ зъ но́са слю́зъ те́кти бу́детъ; коли́ конь ста́рий, то́й слю́зъ зна-чи́ть носати́зну, а коне́вѣ́ моло́дому мо́жна затри́мати. Якъ то́лько м'яси по́лїнуть, ва́рити дѣ́рево і́вайкѣ́, ко́торое въ кра́му про́дає́тся и ли́ти е́му въ го́рло, мо́жна та́кже ва́рити ко́ру дубо́ву, ясено́ву, бересто́ву по ровно́й ча́сти и та́кже въ го́рло (27) ли́ти. Во́ду въ то́й хоробѣ́ дава́ти пи́ти те́плую з му́кою ячме́нною. Та хоробѣ́ ко́нямъ при́идає́ть от вѣ́тровъ лу́же моро́знихъ, от во́ды з ли́домъ ба́рздо зима́ю, хо́щъ лѣ́томъ, ко́торою на́пава́вся. До́бре бы бу́ло коне́вѣ́ хо́рому дава́ти е́нему, то е́сть, зѣ́лля слю́зникъ въ во́дѣ́ увари́ши, влева́ти коне́ви в за́дъ, на що́ трѣ́ба у то́кара зроби́ти сика́кву дере́вину, а мо́глибъ потра́пити зроби́ти и ті́ майстрѣ́, що до колѣ́съ ро́блять ма́точини.

в. М'яси та́кже ча́сомъ гну́ть и одъ то́го, якъ ихъ кова́лскими

1) Хибно: пу́стоти.

кльщами стіснешь добре, а инніи люде гриву́тъ зубами, коли́ клѣщѣвъ не маю́тъ.

7. *На порицю.* Пори́ця есть хоро́ба чи́и ра́на на хре́птѣ конско́мъ, кото́рая не мо́жетъ (28) ваго́итися, бо отѣкъ паску́дній а ней те́четъ, а шку́рою и воло́сямъ нѣгди не покрѣ́ется. На то́е вноча́тку за́рвѣ возмі́ бѣло́къ въ яйця́ кура́чого, ме́ду прѣсно́го, ло́жку му́ки пше́ничной, вмѣша́й то́е до ку́щи, а въ ту́ю мѣшани́ну мача́й кла́ки льна́ни мя́кіе и приклада́й и не одмѣня́й одъ по́ри до по́ри и чини́ то́е по ра́зи кѣ́йка. И такъ по́малу го́ится бу́детъ.

8. *На ди́кое мя́со.* Якъ конѣ́ви ди́кое мя́со въ яко́й ра́нѣ́ есть, спали́ кѣ́йка подошо́въ ста́рихъ зѣ́ чобѣ́тъ, стовчи́ то́е на по́рохъ, прида́й къ то́му лайно́ соба́че бѣ́лое и дзѣ́ндри кова́лско́й або по́роху одрушні́ць, то́е до́бре помѣ́шавши, засни́ай ча́сто и такъ ди́кое мя́со згні́нетъ. в. Ва́рїти въ водо́у сѣ́мя коно́пляне, а то́ю ю́шкою ра́ну вы́мивши, грѣ́шпаномъ засѣ́тъ або (29) копе́рвасомъ па́лянимъ на желѣ́зѣ, взя́ти я́рого жи́га, зва́рїти и те́плое въ мѣ́шечку ма́ломъ такъ привя́зати, аби пѣ́тая мо́рна ко́нска бу́ла въ то́й па́рѣ те́плой; и то́е тре́ба робі́ти кѣ́йка ра́зїй, водо́у та́кже тую, въ кото́рой жи́то ва́рїлося, дава́ти пи́ти и то́ежь жи́то мо́жетъ я́си. в. Возмі́ са́ла ста́рого и росхо́днику зѣ́лля по́дъ е́дну мѣ́ру, зѣ́товчи́ або утѣ́й то́е ра́зомъ и усма́жь, а усма́живши, приклада́й на зо́лзи якъ найте́плѣ́ше хо́ць бы и гара́че, аби́ конь сте́рпѣ́ти мо́гль. че́резъ кѣ́йка де́нь, ажъ гу́дзи зма́гкнутъ, а якъ бу́дутъ зо́лзи уже́ мя́гкіи, возмі́жь са́ла ста́рого и пона́сѣ́кавши гу́дзи пу́шадломъ, приложи́ на те́пло и то́е робі́ти тре́ба, ажъ ви́текутъ. г. Аби́ в се́редїни зо́лзи ху́тїѣ́й ви́ходили на́вѣрхъ. (30) возмі́ че́тири бѣ́лкі, всипъ́ луть е́дїнъ жа́лану, вмѣ́шавши то́е до́бре, налі́й конѣ́ви въ го́рло; чини́ то́е ра́зїй кѣ́йка. д. Гдеко́лва́къ во́зиза пара́дїтся, по́мазу́й дѣ́гтемъ до́бримъ що́ де́нь на са́мѣ́мъ ве́ршечку, а такъ зо́лза зма́гкнетъ и розпу́кнется, а якъ се́ роспу́кнетъ, по́мазу́й ме́домъ прѣ́снимъ зѣ́ му́кою ячи́виною змѣ́шанимъ, а на оста́тку опто́мъ те́плимъ промѣ́й.

9. *На запале́нїе конско́е.* За́равъ, якъ се́ запали́тъ конь въ до́роѣ́ зѣ́ ве́лікого бѣ́гу, зачина́етъ бо́ками робі́ти, стогне́тъ, ляга́етъ, за бо́ки хвата́ется. Зѣ́ першого ра́зу возмі́ ло́жку прѣсно́го ме́ду и горѣ́лки прѣ́стой за три грѣ́ши шумо́вой и зѣ́ полквѣ́рти водо́у кри́нічно́й, то́е ро́змѣ́шавши, налі́й е́му въ го́рло.

в. Бува́етъ въ то́й хоро́бѣ́, же на(31)па́дае́тъ коня́ фрі́бра або тра́сця, а калъ ко́нскїй на то́й часъ ви́ходитъ нѣ́бы увїня́ній въ сѣ́юзъ я́кїй бѣ́лавїй, подо́бїй до тлусто́сти роспу́щанной ча́сомъ ко́ль ве́репрїскуе́ нѣ́драми сѣ́юзъ с кро́влю, що́ недоб́рымъ зна́комъ е́сть. Тре́ба за́равъ кро́вь пу́стити до́бре пе́ршїй ра́зъ и друго́го и тре́того дня то́ежь учїні́ти, тї́лко по́менше́й пу́скати крѣ́вь, дава́ти е́нему́ че́резъ сѣ́кавку, то́ е́сть вли́вати конѣ́ви въ за́дъ, три ра́зи на де́нь и на нѣ́чь водо́у че́тири квѣ́рти, въ кото́рой ва́рїти зѣ́лля слю́зникъ, покра́явши и до ва́ного прида́вши салѣ́три го́рстку або жмѣ́нку, тї́лко тре́ба потра́вляти, що́бы коня́ якъ найбо́льше те́нлою водо́ю напо́їти за́равъ, въ кото́рой та́кже го́рстку салѣ́три роспу́стити. Ко́гда пі́етъ, го́рачка че́рста́етъ (32) и конь во́змется до ѣ́ла; тре́бажь е́му дава́ти то́е че́рѣ́з три тї́ждїѣ́ що́ де́нь. Возмі́ салѣ́три че́тири лу́ги або двѣ́ го́рстки ма́ліе, до́дай до то́го че́тверть лу́га камфо́ри и по́мѣ́шай то́е з ме́домъ прѣ́снимъ,

щобъ галочку можна въ тогѣ зробити; камфору и салѣтру трѣба утерти разомъ. Отѣжь тѣи галки давай равно натицо годиною передъ ѣдломъ.

10. На затратованіе. а. Затратъ, то есть коли конь пѣдковою образитъ коло копита другую ногу, въ чого буваєть, же коло копита рова зберетя и копитовѣ шкѣдити будеть. Якъ тѣлко тѣе постережешъ, кровь якъ найлѣпше руками витисни, а оцтомъ въ сѣблю промѣи и приложи грѣнку, то есть хлѣбъ простый, несѣвній, присушаний (33) на годнѣ съмъ албо болшъ, а потѣмъ розчинивши пшеничную муку бѣлкомъ въ яйцѣ кѣрачого и приложивши, до трѣтого дня не зазираи.

в. Взяти козлѣвого лѣю и розогрѣти, а вмѣшавши той лѣю въ тѣмъ порокомъ, що нимъ стрѣляють, рану затратовану заллѣти.

г. Возми овѣчого калу, олѣю лѣяного, оцту мѣцного, мѣса несолѣного, розитри дѣбре калъ овѣчий и роснусти надъ огнемъ, намасть и, намазавши на хѣсту, приложи на затратъ, а по версѣ тогѣ обвини шмѣтоку, омѣченою въ воскъ, для тогѣ, щобѣ конь рани не замочивъ, особливо въ дорѣзѣ.

д. Поподъ рану, то есть подъ затратомъ накарбуй ножѣмъ, щобѣ рона сходила на спѣдъ, вѣиіи рану оцтомъ тѣплимъ посѣлянимъ, а (34) потѣмъ возми галуну и бѣлка въ яйцѣ кѣрачаго, приложи на ночь, а на завтрѣшній день заскваръ лѣемъ козлѣвнимъ, а коли варазъ въ дорѣгу маешъ ѣхати, возми смолу чѣрну шѣвску и по версѣ тѣплюю засмоли, щобъ вода не доходила раны.

е. А если для пелозѣру хѣткого рана була плюгѣва и ронѣста, трѣба коло раны рога пробрати, промѣи оцтомъ и грѣшпаномъ заскѣпати, а потѣмъ солѣину перетопивши, зливѣти на воду холѣдную и тѣмъ замазвати и завязвати.

11. На бѣлмо свѣже и давне, чи старе. Взѣти лѣжку прѣса и солѣ и до кѣни вмѣшати, а потѣмъ взѣти сукна сѣрачанаго и шнурѣкъ и въ томъ сукнѣ прѣсо и солѣ завязати, а замочивши водою, вѣкинути въ (35) огонь то тѣе въ огнѣ злѣетя до кѣни, що утерти на порошокъ и тѣмъ задмѣхувати око козѣвѣ передъ вхѣдомъ и по захѣдѣ слѣнца чѣрезъ три дни.

в. Возми глѣстивъ землѣянихъ въ бѣлкомъ яѣцѣ кѣрачихъ и, въ новѣ горшкѣ валѣпивши, упали, а утерши, тѣмъ бѣлмо засипѣи.

12. На згаубу. Коли копитъ есть волный и отстаѣтъ отъ тѣла, взѣти оцту, а, загрѣвши, поливати шмѣту тую, котѣрою ногѣ и копитъ обѣязанѣи есть.

13. Когда конь не бере тѣла на себе. Зливѣти емѣ обрѣкъ водою тою, въ котѣрой бы треба уварѣти вербѣвий корѣнь.

(36) **14. На вусачъ коневѣи.** Коли конь на крѣжи упадѣтъ, взѣти пѣвзину берѣзову въ стрѣхи албо иншую подобную хабѣну и приложити на крѣжъ кѣнскѣи и ударити по обѣихъ сторѣнахъ тѣю пѣвзиною по три рѣзи по пахвѣнахъ влѣгка. Або такъ зрѣи на тѣежъ. Взѣти горѣлки дѣброй, запалѣти на крѣжахъ конѣви, а въ хвѣстѣ рѣвѣицю перерѣзати навхрѣстъ трѣшка до крови.

15. Коли коваль, коня куючи, загвоздитъ цѣякомъ албо тежъ конь самъ часомъ настѣпнѣтъ и заколется. а. Трѣба вѣбрати рѣгъ коло ухвалѣ ажъ до живѣого мѣса, а коли зберѣшъ ажъ до конца ухвалѣ, (37) варазъ кровь потечѣ; если недѣвнѣи затратъ або заколѣтя, що рѣи

не вісно, кѣнше вбирати рога належить, а коли задавняній вѣтратъ чи закологн и ропѣ пливѣтъ, треба дѣбре копѣто вѣбрати, щобъ ропѣ межѣ рогомъ и живимъ мясомъ не закралѣлася. Потѣмъ промѣий оцтомъ осблянимъ и валѣй олѣземъ зъ вѣскомъ ростѣплинимъ и возмѣ смолѣ и сѣрки и помѣшай и тимъ по версѣ засмолѣ, а коли въ дорѣгу мѣсишь ѣхати, приложѣ сукно або капелюшѣ шшатѣкъ старѣго под пѣдкову и привѣй.

в. Когда засвѣжа постережешъ, вѣчистивши рѣгъ, возмѣ мѣду приснѣго, живицѣ бѣлой, вѣску, лѣдану потрѣшку и, тѣе потѣрши, роспустѣ на масть и вѣпустѣ въ рану, зарѣзъ загѣтѣся.

(38) г. Коли бѣде гарѣчка въ рогу и въ ранѣ, що познѣаешъ, приложивши рѣку до рога и рѣгъ бѣдетъ гарѣчий, возмѣжъ бѣлкѣвъ зъ яйцѣ три и утрѣ з галуномъ за два грѣши и (в)положѣ на клѣче и обвинѣ копѣто, а мѣжна и дрѣжчи зъ пѣва, сѣ нечѣною помѣшавши, приклатѣя.

16. *На перелогѣ.* Коли конь падаѣтъ на тѣлъ, оглядаѣтѣся, стѣгнетъ або ричѣтъ, возмѣ лѣжку мѣду приснѣго, за четѣри грѣши горѣлки, водѣ пѣвквѣрти, змѣшавши, вѣлѣй въ гѣрло и гонѣся на немъ ажъ до поту, а якъ тѣе не помѣже, робѣ тѣе лѣкарство, що на глисти чѣли робѣки, якъ нѣжше написано.

17. *На дихавицю.* Кашѣль естъ знѣкомъ дихавицѣ, для тогѣ рѣжнимъ (39) спѣсобомъ лѣчѣти потрѣба. а. Наперѣдъ зо три дни тримай егѣ голодного, не давши емѣ ѣсти, тѣлко по рѣзу на день обрѣкъ овсѣяній або ячменній и наповѣти тѣлко по рѣзу водѣю, зъ мукѣю ячмѣвною и мѣдомъ змѣшавши. Потѣмъ возмѣ солонѣни бѣлой свѣжѣю, нашкрѣбай еѣ дѣбру пригоршъ и вѣмочи въ водѣ чѣстой дѣбре, а вѣтиснувши з ней водѣ, придаѣй сѣрки перепущанѣю на огнѣ лутъ едѣнѣ, часникѣ обираного головокъ три, зотрѣ тѣе рѣзомъ, а потѣмъ поробѣ тѣе на гѣлочки, якъ орѣхъ волѣскѣй велѣкии, а взявши к томѣ паѣтки мѣду зъ олѣвою, змѣшай и тимъ мѣдомъ тѣи гѣлочки шмарѣй и нѣтщо конѣви въ гѣрло кладѣй, пошихѣючи пѣлцями, дѣки не полкнѣтъ. И тѣе робѣги трѣба черѣзъ три дни.

(40) в. Олѣй конѣлнѣй змѣшай зъ крѣвию собѣчою по половѣнѣ и тимъ конскѣи жѣли на пѣрсахъ шмарѣй.

г. На прѣстѣй недѣвнѣй кашѣль рѣдку въ обрѣцѣ давай шкрѣбану, водѣ цѣги лѣжнюю, то естъ незѣмну давай и чѣсто до водѣ пшеничноѣ мукѣ жмѣню и салѣгри тѣвчанѣю мѣлко тѣлкожъ придавай.

д. Царъ ѣдля або подбѣтъ ширѣкѣй варѣти и тѣю коху дихавицнимъ конямъ давай пѣти.

е. Взѣти внутрности зъ чѣрноѣ кѣрки, конѣчне зовсѣмъ нѣчѣго не полошѣчи, и тѣе на половѣцю роздѣливши и горѣлкою прѣстою зъ часникѣкомъ перемѣшавши, усѣкти, олѣви додати кѣлѣшокъ и въ гѣрло влѣти конѣви нѣтщо, годѣну аби стоявъ увязанѣй до горѣ головою, вложѣти на негѣ дергъ три або четѣри и припѣ(41)ти, а якъ выѣде годѣна, другу половѣцю внутрностей уже незмѣшавшихъ зъ олѣвою и горѣлкою и прѣчая; но самѣи внутрности, пересѣкши, дѣти зъ овсѣмъ, аби зѣвъ. Пѣрше трѣба конѣ дѣемъ виголѣднѣти, не давши емѣ ѣсти нѣчѣго, а тогѣ дня, котѣрого тоѣ лѣкарство давати бѣдешъ, разъ тѣлко на день въ вѣчеръ напоѣти егѣ и то не багѣто. Такѣ лѣкарство на рѣкъ мѣжно дѣти конѣви три рѣзи.

18. Коли з хвоста волося коневі випадаєть. а. Саломъ або собачимъ або лислячимъ шмаруй рѣпницю у хвостѣ, очистивши и ошкрѣбавши струзїи, коли будучь.

в. Возми корѣня зъ слюзняку и зъ лопуху, вари въ брѣщѣ от пива и тимъ маси и мачай хвостъ и во(42)лосъ и всюда, где волося нема.

г. Спали паперу, а порохъ той мѣшай зъ масломъ свѣжымъ несолонимъ и шмаруй.

д. Додай корѣня от тростїни, котѣрая на болотѣ росте, спали на попѣль и зъ того попѣлу зроби лугъ зъ водою тою, въ котѣрой перше вари горохъ або бобъ.

е. Возми пчѣль, котѣри поснутъ въ улѣи, и глистивъ землянихъ, то есть робакѣвъ довгихъ и пали тое разомъ въ горшкѣ вѣвомъ и зотри на порохъ, помѣшай той порохъ зъ масломъ свѣжымъ, несолонимъ, маювимъ и тимъ всюда помазуй, где волося нема

19. На курдюкѣ. а. Курдюкъ зовется чиракъ на ярыпцѣ зъ чогокѣлвекѣбѣлѣ зрѣлѣннїи; на тое возми въ шмату лѣино (43) челоуѣчское свѣкое, завнувши, привяжи до желѣза узлѣчки и вложи коневн въ губу, аби жвавъ прелъ обрѣкомъ годїнъ зо двѣ и по обрѣцѣ годїнъ въ пять.

в. Возми мѣду прѣсвого и умажь гришпану въ немъ и такую масть прикладай въ рану, а згойтєся; памятали треба, щобъ коневн до ѣдла давати отрубїи пшенични замѣсть обрѣку, щобъ яыка не образивъ.

20. Когда конь збѣгается або зорвется чимъ. а. Якъ захоуѣть конь зъ трѣду, з ѣганя, же и ѣсти не хѣчетъ¹⁾, треба ему кровь напередъ пустити зъ попрѣжнихъ житъ, поутру возми горчїцѣ вѣсѣмъ лѣтовъ, солѣ два лѣти и, тое мѣико утерши, влий коневѣ въ горло зъ оптомъ и чини такъ до девѣти день.

в. Коневѣ стружлѣнному возми (44) пива, масла и звари и солѣ придай к томѣ, вѣбий яецъ з кѣ ка и особно убївши ихъ добре, ажъ охолѣне пиво, з масломъ помѣшай и влий въ горло коневн.

21. На слиногурѣ. Слиногурѣ значїтєся болячка въ горлѣ конскомъ, от чого и языкъ пухне. На тое треба лѣгнои воды и положивши коня, треба лѣлати на языкъ и въ губу, щобъ загрѣвся языкъ и губа, а заразъ воловою жовчею натѣрти языкъ и губу, а при томъ не давати нѣчого иншого ѣсти, тїлко ячѣвнъ перевѣяний и отовчанный зъ салѣгрюю пѣвтора лѣта.

22. На дурноту конскую. Дурѣта значїтъ шаѣнство, когда конь въ бою головы ошалѣетъ; въ той часъ треба коневн пустити кровь въ обѣхъ скѣнѣи, а потѣмъ давати (45) ему ѣсти ѣчку зъ солѣми свѣкой ячѣвнѣной, придавши лїстєя або того, котѣрое зовется онѣхъ, рослѣ на ставѣ, ширѣкой лїстѣ кругли маєть, або вѣлямъ, котѣрое зовутъ лѣдїга.

23. Когда конь мочитъ кровлю. Возми лѣти много, посѣчи, потовчи и сокъ зъ ней витїсни, возмижъ того соку ложѣкъ дѣсятъ, вина ложѣкъ дѣсятъ, оцгу дѣброго ложѣкъ дѣсятъ, змѣшай все и влий въ горло коневн, а такъ чини чрезъ вѣсѣмъ день шо ранку.

24. Когда конь не лїняєть Бѣгай на немъ, ажъ ся дѣбре зпотїтъ, и пуси заразъ кровь зъ ши, а всю кровь забери въ мїску

¹⁾ Хибно: хочете.

и то́ужь крѡвлю всего коня помажь и нехай такъ оснѣ добре, а потѡмъ е́го вѣ(46)хендожьшъ, а зачнѣ лнѣяти.

25. На робаки въ кишкахъ конямъ. Робакѣ часомъ такъ гри-вуть кишкѣ, же конь на́гле вдиха́еть, що позна́ешь въ то́го, же конь худне, смѣтно стои́тъ, згина́ется, нога́ми за́днѣми въ чре́во би́ется, чре́вомъ трѣ́тся, где дося́гне, голово́ю оберта́ется то на той, то на дру́гій бо́къ, губо́ю хвата́ется за бо́ки, хребѣ́тъ, пе́рси, а часомъ за хвостъ. На то́е возми́ шкаралу́пъ въ яецъ свѣжихъ, ви́дери шку́рку въ серели́ни вонъ, шкаралу́пи самѣи усуши́ и утовчи́ мѣ́ико, к томѹ́ возми́ да́ндри въ подь молѡта кова́лского четвѣ́рту часть и утовчи́ мѣ́лко, додай́ к томѹ́ пе́рцю утѣ́ртого мѣ́лко пѣ́ту часть, помѣ́шай то въ оцѡмъ до́брымъ и въ горѣ́кою, а загрѣ́вши, вли́й конѣ́ви (47) въ го́рло. в. Накра́й хрѣ́ну дрѣ́бно, посолѣ́ добре, дай въ обро́цѣ вѣ́всѣшимъ, а мо́жна и ре́лку да-ва́ти поти, по́ки не оздоровѣ́.

г. Возми́ зѣ́ля кре́внику и корѣ́ осѣ́ковой, вари́ въ оцѣ́ крѣ́комъ, а, охоло́вши, налѣ́й въ го́рло конѣ́ви.

д. Возми́ пше́ничнихъ отрѣ́бъ до́бру жме́ню, вмѣ́шай сѣ́рки то́вчаной лутъ е́днѣъ. дава́й чрезъ три днѣ́ на́тщо, а бу́де здоро́въ.

е. Вари́ жѣ́то въ водѣ́ дощѡ́бѣ, ажъ по́ки зъмя́кнетъ, то́го жѣ́та до обро́ку при́мѣшуй и во́ду до иншо́й водо́и мѣ́шай и пи́ти дава́й.

26. Когда конь часто мочъ пускаетъ и от того худнетъ. На-пара́й коня́ кѣ́лка разѣ́й и кѣ́лка двѣ́зъ то́ею водо́ю, кото́ра стои́тъ въ до-ли́нѣ, где гли́ну копа́ють, а коли́ (48) нема́ тако́й водо́и, чи́сту гли́ну безъ пѣ́ску помѣ́шай въ водо́ю, прида́вши жме́ню му́ки ячмѣ́ной.

27. Лѣкарство для воловъ чили товару. Воли́ щобъ ра́тицъ не притѣ́рали въ до́ро́зѣ. Нѣ́зь воли́ въ до́ро́гу гна́ти бу́лешъ, смо́лою рѣ́дкою ра́тицѣ́ всѣ́ кѣ́лко двѣ́ми впе́редъ пона́лазу́й и въ до́ро́зѣ то́ежъ са́мое що́ день чивѣ́.

28. Воли жебы не були слаби. Зѣ́ля, зва́нее гусяча вѣ́ка, во-мято́е и утѣ́ртое до́бре разъ ка́ждого мѣ́сяця въ напо́ю дава́ти.

29. Рани от побитя и утовчѣня. Улѣ́чити мо́жна зѣ́лямъ сля́зу лѣ́сового, утерши е́го.

30. Щоби воли въ роботѣ неспраці́овани́и були. (49) Жи́вицю або терпенѣ́ну въ оли́вою змѣ́шавши, ро́ги и ра́тицѣ́ ча́сто нама́зovati.

31. Щоби мухи воловъ не кусали. Бѣ́ски въ кра́му купле́ни на мѣ́лкѣ́й порошо́къ утѣ́рти и, въ олѣ́и явѣ́мъко́лвякъ усма́живши, злѣ́гка тимъ воли́ пошмарова́ти; або сля́ною вла́сною чело́вѣ́къ нехай вола́мъ ва́рги чи пѣ́ски пошмару́е.

32. Жебы воли унаслися добре. Пе́ршого дня, беручѣ́ воли́ въ па́шни, дава́й имъ капу́сту шатко́вану ки́слую, хо́ць бы оцѡмъ наймо́ц-вѣ́шимъ зѣ́ляную, потѡ́мъ чрезъ пять де́нь дава́й имъ поло́ву въ отрѣ́-ба́ми пше́ничничѣ́ змѣ́шану, ше́стого же дня ячме́ню молѡ́того дава́й имъ по четѣ́ри фу́нти, а чрезъ ше́сть де́нь наступѹ́ющихъ потрѡ́ха (50) при-чиня́й тако́гожъ ячме́ню ажъ до мѣ́ри звича́йной, по кѣ́лко на ка́ждого вола зѣ́клося дава́ти, аби тѣ́лко не чрезъ зѣ́йго́къ.

А кормѣ́ тежъ такъ ви́мо́ю воли́: разъ, коли́ ку́ри пе́рши́и спѣ́вають, дру́гѣ́й разъ ко́ло свѣ́тѣ́ня и на той часъ имъ пи́ти да́си, а ре́шту жи́в-ности да́си имъ по за́ходѣ́ слѡ́нца предъ ве́черомъ.

А лѣтною порою, яко то, въ лѣтѣ пѣрше ѣсти воламъ даваѣи на свѣтѣ, другій разъ о саомомъ полуднѣ и въ той часъ ихъ напоишь, третій разъ о годнѣ девѣгой дасѣ имъ ѣсти въ вѣчерѣ и тогда ихъ знобу напоишь и въ лѣтѣ давати имъ пѣги воду тѣлко що лѣтнюю, а зимомъ тежъ теплѣйшую даваѣи воду пѣти.

ІІѣски воловіе чи то вѣрги вимивати (51) трѣба мочою чили сѣчу для згубленія въ нихъ флямистой пѣни, а въ язѣика тежъ потреба клѣщиками виривати робакѣи, которіи ся тамъ въ язѣикахъ рѣдѣтъ, и сѣблю зѣраваъ засиповати и натирати дѣбре, а до того тежъ и о подстилѣню подъ воли чѣстимъ разъ на разъ потреба бѣчноствѣ мати и зѣвше пѣмѣтствовати.

33. Если волъ хорувати zaczynaеъ. Даваѣи ему зѣраваъ едно яйце кѣраче якъ найсвѣжѣйшое цѣлкомъ суровое, аби егѣ зѣвѣвъ волъ конѣчне, а трѣтого дня голѣвку часнѣку затрѣи в фунтомъ вина або горѣлки и даи ему випити, а то нагшо зѣвше.

И еслѣи хѣщешъ запобѣгти волѣвой хорѣбѣ, даваѣи здорѣвимъ воламъ (52) такоѣ лѣкарство: три листкѣи листѣи бѣбковѣого, гѣчки зѣ троухъ порѣвъ, часнѣку зѣубѣвъ три або ракамбѣлу зѣубѣвъ три, кадѣла, то естъ лѣдану, що три зѣрнѣтъ перцѣіовихъ завѣжитъ, зѣбля, зѣвомого савѣина, три корѣнцѣи, рѣчи три листкѣи, перестѣпу бѣлого пучкѣвъ три, бѣбу бѣлого чи зѣренѣтъ чи пучкѣвъ три, уголля жѣру углѣвъ три, вина або горѣлки кѣлѣшковѣ три, тоѣ все стѣрти дѣбре и чревъ три днѣ той напой давати в начинѣя деревѣяного по три рѣзи на день.

34. Воли робочіи аби не худіе були. Трѣба воламъ по половѣцѣ подѣствѣлати солѣму в галузкѣми дубовимѣи або лѣторѣслями, а такъ до лежанѣи имъ бѣдетъ мѣяко, а стоячѣимъ тѣврдо, а межѣи пѣшу га-(53) лѣзки зѣ дѣрева вязѣвогѣо мѣшати, бо тоѣ воли любѣтъ и тѣютъ от того.

35. Коли воламъ голова болитъ. На той часъ вола голова болѣтъ, коли волъ, опуствѣвши уха, нѣчѣого ѣсти не хѣчетъ. На то дѣтелину утѣрти зѣ винѣмъ, часнѣкомъ и сѣблѣю гусковѣю и язѣикъ волѣви тимъ натирати, потѣмъ возмѣи бѣбковѣого листѣи жмѣню и вложѣи ему въ горло, щѣбѣи зѣвѣвъ, на остѣтокъ возмѣи мирги, которѣой въ крѣму достѣнешъ, тѣлко, якъ орѣхъ, и утѣрши зѣ полквѣртоку вина, влѣи волѣвъ чревъ нѣздра.

36. Коли вола промкнетъ, то естъ, коли лѣзучъ. Лѣстя зѣ бо-дѣкѣвъ утовчѣане зѣ клѣемъ вишнѣвимъ або зѣ якогѣкѣолякѣ древа, а коли нема клѣю деревѣяного, зѣ карукѣмъ рѣбѣчимъ або (54) и прѣ-стѣимъ столѣрѣскимъ змѣшѣи и даи ему зѣѣсти, або возмѣи двѣ квѣрти мѣки пшѣнѣчной и упрѣжъ дѣбре и, квѣртоку водѣи розвѣвши, даи волѣвъ; тѣе все робѣги мѣжна два рѣзи на день рѣано, и въ вѣчерѣ.

37. На колки воламъ. Коли волъ на кѣлку хорѣе, на еднѣимъ мѣстѣи устѣяти не мѣжетъ, нѣчѣого не ѣстъ, тѣлко вдѣхѣаетъ и бѣльше мрѣ-чить, нѣдѣитъ, нѣжъ рѣчитъ, въ той часъ мѣло ему бѣрзо пѣши давати и тѣло егѣ на ногѣхъ кѣло рѣатицѣи поколѣти пушѣдломъ, аби крѣвь вѣйшла.

На тоѣежъ: кѣло хвѣста жѣлу котрѣкѣолякѣ знаишѣвши, крѣвь пу-стѣити и завѣзѣати пѣтимъ. На тоѣежъ: Взѣти цибулѣи и солѣ, а рѣзомъ тоѣ змѣшѣавши, якъ найглѣ(55)бше подѣ хвѣстѣ утѣснѣти або вола гонѣти довго. На тоѣежъ: Садѣтру утовчѣену зѣ водѣю влѣти волѣвъ въ гѣрло.

38. На гарачку воламъ. Коли волъ на гарачку хорѹе, вѣчого ѣсти не хѹчеть, спустивши лобъ, мручить, плачеть и гноій въ о(в)чахъ маеть, а подъ очіма доліянки ся робятъ, на той часъ такъ есо лѣчи: переступнику вѣля лістя давай ему ѣсти въ сѣблю або и гвалтомъ въ горло класти, а въ темнимъ мѣстцѣ волá тримати и пити ему давати въ той темницѣ найвимнѣйшую воду, уха и нѣздри часто водою зимною умочивши губку або хустку, умивати.

На тоєжъ самое. На залічкахъ волá въ обѣхъ егоронѣхъ желѣзомъ роспалаянимъ шкуру (56) попроекати, тоєжъ самое здалѣка подъ очіма. И трѣба на тоє маѣ приготѹваную мочъ человекчу, котѹрая аби стоѣла кѣлка день въ якомъ начиню и тою мочою тепло загрѣтою мѣтца пропечани губкою або хустою тонкою протирати на день два рази, поки струпи не злущатся, уха такъже въ середини понарѣзовати, аби кровь стекла, поки раны не стягнутся. На тоєжъ: Зѣля шедринецъ ростерши въ пивѣ або въ винѣ, давати въ водою.

39. На кашель для воловъ. Землі ячмѣю кварть три и ромчѣи, половы наймѣлчншою и вичишаною кварть три, насѣя гусячою вѣки молотого кварть три, тоє все не мѣшавши, на три часги подѣлити и кожду рѣчь особно дати волови ѣсти. На тоєжъ: (57) Зѣля билицю утертое чрезъ сѣмъ день предъ ѣдлом, то естѣ нѣтшо ляѣти волѹвъ въ горло.

40. На прищѣ або чираки ропистіе воламъ. Коли ся где въ прищѣ або гулѣ якої набѣретъ ропá у волá, трѣба прорѣзати, аби ропу випустити, а потомъ прищѣ мочою старѹго волá другою теплою вимивати и кужѣлними пачѣскама витирати, а потомъ возмі смолі рѣдкѹю и солѣ и всмажъ на плястеръ и прикладай тоє. И то робити два рази на день, рано и въ вѣчеръ.

41. Для воловъ кулгавихъ лѣкарство. Коли от заморѹжнѣя волъ кулгаеть, трѣба ногу поднести и мѣтце зраняне гниномъ розрѣзати и мочою старѹю нагрѣтою напарити, сѣблю (58) засипати и губкою або полотномъ тонкимъ витерти, а погимъ чрезъ желѣзо распечѣное лоемъ козловимъ або и воловимъ залѣяти. А еслѣ би волъ от пробѣга дрѣвомъ або желѣзомъ кулгавъ, оглядѣги нѹги и в раны, еслѣ естѣ ропá, випустити, мочою теплою вимити, сѣблю въ губкою витерти, а потомъ взявши воску и оливи старѹой и мѣду патоки и муки в вѣки потрошку, разомъ тоє зтопити и, прохолодѣвши, въ рану того, колко потреба, вѣкладати. Потомъ взяти черепкѣвъ въ слимака або въ черепахи и утовкѣи на дрѣбнѣи порошокъ и просѣяти, змѣшати то въ кѣика фѣгами ростергими и, положивши на сукиѹ, въ верху привязати и обвязати добре, аби нѣчѣго тамъ не затекло и не залѣзло землѣ або гною поѣти, (59) поки волъ стоѣти здорѹво самъ не бѹдетъ могѣти, трѣтого дня допѣро розвяжи и тоєжъ самое прикладай и робѣи, що перше. А еслѣ бы волъ кулгавъ для багáцкости збирающѹейся ропѣи, часть тѣла хорую брагою густою въ оливою теплою або и безъ оливи напарити або розигрѣги трѣба; потомъ на тоє мѣтце муки яч(мѣя)ной теплою приложѣги, коли уже ропá мягка бѹдетъ, ростѣги и вимити, якъ перше, а вимивши або цѹбѹлю въ сѣблю або зѣля споришъ, по лацѣнѣхъ полѣгонумъ, або зѣля шантѹбѹлу утовкши, приложѣги и обвязати добре.

42. На пархи воловіе. Пархи и рѹжнѣе корѹсти мочою воловою

залавняною чрезъ кѣлка день, зъ масломъ загрѣтою, шмаруючи, зъгойти можна, а можна такъже (60) смолою рѣдкою шмаровати и от того ся гоять.

43. *О робакахъ въ волахъ.* Водю бѣрзо зѣмною тамъ, где робацтво все, часто мити и скроплювати; робакѣ вийдуть, бо они тепло любятъ.

44. *На воши воловѣ.* Треба положити волѣ до горѣ черевомъ, щоби дивѣвся до горѣ, язѣкъ витягнути и дивѣтися, если бѣмблѣ чили гулібчки на язѣцѣ мѣетъ, которѣи если ся найдуть, желѣзкомъ острымъ поотпѣлювати потреба. Потомъ сѣблю зъ оливою албо масломъ зъ сѣблю вмѣшавимъ нашмаровати тѣи бѣмблѣ чи грузѣли на язѣцѣ; коли то згубишь, воши такъже погѣбнуть.

45. *Якъ би вола ужъ укусивъ.* Чернушку и от дѣинглю корень утрѣ (61) и, вмѣшавши зъ полквѣрти вина французкого, тое чрезъ вѣвдра волѣ влѣи, а на тое мѣстце, где укушанѣи есть, лайно свинячѣе приклачай; тоежъ лѣкарство служити можетъ и для человекѣа, если би бувъ отъ вужѣ укушанѣи, и для овецъ тоежъ сѣлое лѣкарство.

46. *Отъ повѣтра на товаръ.* Сѣна яку копѣцю спалити, положивши на ней на верху колѣду дубѣву для того, жеби ся помалу палила; жужель той, шо, спаливши сѣно, востане, давати товарѣи чѣли то пити, лючы въ горло, чи то, въ водѣ роспустѣвши, скроплювати тимъ вѣяку сѣна. На тоежъ: Кѣждень господарѣ, свой товарѣ зраховавши, от кѣждой штуки дастъ по грошу або по болше до цѣркви за дѣуши помѣрши. На тоежъ: Якъ толко (62) товарѣ зачнѣтъ хорувати, дай волѣи чи корѣвѣ лѣжку салѣтри и лѣжку сала якогоколякъ, але лѣпше сѣло гусяче, лечъ и кѣжде добре, шо ранку. На тоежъ: Найлѣпше товарѣ вигнати зъ селѣа, коли толк(о) ся постережетъ хорѣба, и далѣко от дорѣги и от селѣа въ лѣсѣ або въ полѣ товарѣ чрезъ мѣсяцѣ два удержати, а гной тимъ часомъ въ обѣрѣ казати вивѣсти, а въ полѣ чи то въ лѣсѣ жужлю въ сѣна спяного або поташу давати шо ранку потрѣшку.

Для тихже воловъ. Сѣкретъ досвѣдчанѣи, которѣго зацнѣи обиватель елинь въ Украинѣ дознаетъ, бо хочѣи въ сусѣдствѣ товарѣ падаеть и егѣ селѣ часомъ заравѣгся, а на егѣ обѣрѣ завше цѣлий товарѣ, а то такъ рѣцетъ: (63) шо веснѣи треба постарѣгся карасиковъ малѣнкихъ тѣлко, колко бы могло бѣти въ обѣрѣ чѣи штукъ товарѣи; тѣи караски, живѣи умочивши въ правливѣи дѣогѣ, давати кѣждой товарѣинѣ малѣи и великѣи, хочби и наймѣншой, по единому караску.

47. *О овцахъ.* Кто хочѣе овци мати здорѣви, глѣсти и волну на нихъ мягкую, нехай ихъ нѣколи не наповѣетъ водю и приказати пастухамъ, жеби до водѣи ихъ не говѣли, аѣ на росу ихъ не виганѣти, будутъ дуже здорѣви, а въ поле ихъ виганѣючи, нѣгли на вѣвсиску не пасти, бо будутъ хорувати. Въ лѣтѣ зѣирати для нихъ лѣстя дубѣве, олхѣвое, липѣвое и берѣзовѣе и тое усѣшане на почѣтку осени давати имъ, скропивши ропою солѣною, и на веснѣ.

(64) Коли ся хорѣба межи овцами покаже, заразъ зъ того гнѣю овци зогнѣти до иншого хлѣва, а хлѣвъ давнѣи вѣчистити¹⁾ и нехутко на давное мѣстце овци заганѣти.

48. *Аби овци не паршивѣли.* Варѣи въ брѣзѣ хлѣлъ и если есть, лѣгеръ зъ вина. а если нема, бѣзъ лѣгру обѣйдеться. Овци, остригши, понамазуй тимъ всѣи и нехай такъ будутъ два днѣ въ теплой хѣтѣ, не ви-

¹⁾ Хлѣбо: вѣчистити.

ганяючи ихъ, потómъ ронú въ водою зробívши зъ солѣ яко́йкóлвѣякъ, обмíй кáжду. Тое коли зробишъ кáждого рóку, нѣколи овци не спарши-вiють и вóвну мáти бóдутъ деликáтну и дуже густóу; пáрхи овчин, мóчою мiючи, потómъ сѣркою зъ оливою намáщуюши, гiнуть.

49. *Лѣкарство овцямъ на вѣспу.* (65) Як ся тóлко на еднóй по-стережé овцѣ, зáразъ тую одлучíти и осóбно тримáти и старáтися, абы вѣгеръ чáсто провѣвáль тóе мѣсце, а коли зимá естъ бáрзо велика, то ей наkáждовати асафетидою, котóрой достáне у Жiтовъ, аптикáровъ. Кормiги ю сѣномъ и оброкомъ, привѣшáвши лóжку сѣрки мѣлко утертой, давáти ей пiти вóду, до которóй, що мóже вiпити, вiгнути зáвше жменю салѣтри тóвчано́й, а еслi корóста чи вѣпа зъ трудностiю вилóдннть або, показáвшись, навáль ховається, трéба дáти асафетiди якъ лѣсковiй орѣхъ зъ ягодами бзовими тóлкожъ, аби полквóла кáждого дня рáно, пóки ся корóста не виiпле; еслi вѣспа бóде збiтъ червóна и поцѣломъ тѣлѣ, зáразъ въ пѣршихъ дняхъ трéба кровь пустiти зъ шii такъ, якъ кóнямъ пускáется, и такiмъ пушáллошъ, тiлко мѣншимъ, мáлу квалiрку, и дáти ей пѣгúлку якъ лѣсковiй орѣхъ, зрóляну в салѣтри и мѣду прѣсно́го другóго дня знову пустiти кровь и дáти пѣгúлку; мóжна и трéтого дня тóежъ зробiти, пóки ся вѣспа не розшiрнiтъ на пласкъ.

Еслi корóста чи вѣспа бóде сiня або фѣолéтова, дáти кáждого дня пѣгúлку полкнути зъ галувú и зъ клéю зъ гiшевь або сливóкъ по рѣвнóй чáсти зрóляну, мѣлко утерши, вмѣшáвши зъ мѣдомъ прѣснiмъ; кде́й той продаю́тъ въ крамáхъ, зову́тъ егó гúма арабѣка, а пiти давáти в той часъ вóду, придáвши до ней оцту мѣцво́го, пóки не бóде квасковáта.

Еслi овца поровiтъ або плóдъ скiнетъ, трéба ю мáти на (67) острóжности и трéба ей давáти дóсить обрóку мѣшаного зъ сѣркою, а коли естъ слабá, давáти ей пѣгúлку зъ асафетiди и бáовихъ рóвнóй чáсти рáно и въ вѣчеръ.

50. *Для козъ.* Ввúтрности чи утрóбу зъ бóцяна, въ водѣ утерши, по лóжцѣ дáти кáждой штúцѣ ещѣ здорóвой, то не бóдутъ запогѣра-пiти, а еслi бы захорóвати. вѣля шедрiнецъ зъ пáшою имъ давáти и вóду тую тiлко имъ давáти пiти, въ котóрой намочанiй бóдетъ кóрень зъ очерету́ молодóго, и прогна́ти ихъ въ пóле, абы на давномъ мѣсци не булi.

51. *На рожнiе хоробы для овецъ лѣкарства.* Еслi овци от упáлу слóнца хорую́тъ, вѣлля, котóрое зовѣтся бета сiлвестрѣсъ, цвѣкла флосова, вити(68)скáй тóе и влiвáй въ гóрло и тóежъ сáмое вѣлля незáй вiáтъ. Еслi тiжко отлiхаю́тъ вѣби дихавiчнии, уха желѣцъ иъ чи пушáломъ зъ середiни понасѣкувати, аби кровь вiшла, и въ пóле або на ивше мѣстце перегнáти. А коли кáшляють, хмѣль вари и зъ сѣлля да вáй имъ ѣсти, а вини, мигдáловъ гѣркiмъ утерши, зъ кiлѣшкомъ винá французкого въ носъ влiвáють. Еслi овцы чѣрево спúхветъ, знáвъ е тъ же шкодлiвое вѣлля зѣбла або робачкá яко́го; ото́жъ зáразъ жiвотъ подъ вáргами понадрацувати и наколóти, аби кровь вiшла и з тiми жiвлáми тое сáмое зробiти, що сýть кóю хвостá блiзко тiлно́й гвоiвóй дiю́й, и дáти ей вiпити с полквáрти мóчи чело́вческóй Еслi пришъ якiй або чирáкъ овца на верхú шкúри где мáе, трéба егó (69) розгáти, а въ се-

рѣдину соль пражану, дѳбре въ смолѳу рѣдкою умѣшавши, въ ротѣтую рану вложити.

52. Жеби волки овецъ не хватали. Завѣсити овцѣ на шиѣ и привязати дѳбре цибулю въ лупинѣ облупяну. Волкъ, завѣгравши цибулю, утѣкаетъ, розумѣеть, що здрада; дѳситъ въ великихъ овчарняхъ завѣсити кѣкомъ баранамъ, которѣи чѳреду волѣтъ.

53. На повѣтре для свиней. Свинѣ що день перегавѣти по рѣзи кѣлика чрезъ вѳду, щобъ пилил, и зѣлля асфодѣлюсь, то есть золотоголовъ або инѣчей, якъ зовутъ багно мочити в той водѣ. зѣвѣтки онѣ пѣють.

Другое лѣкарство для свиней на повѣтра. Лѣсече мѣсо сухѳ або свѣже вложити въ тѳе корито, въ которого онѣ ѣдятъ и пѣють.

(70) **54. Якъ познати свинѣ хорѣи?** Вѣрвати въ карку щетѣну: еслѣ корень щетѣни есть чѣстый, здоровѣи суть, а еслѣ на концѣ кровь або ропѣ якѣ и гнѣлость, то слабѣе суть. Отожь зѣразъ досгѣти девѣть рѣкѣвъ въ рѣки и дѣти имъ зѣвѣсти и тимъ ся курѳючи, лѣчатъ; або багна зѣлля, дрѣбно усѣкши, фунтъ для кѣждой свинѣ особно вмѣшати въ иншим покѣрмомъ чрезъ сѣмъ день и будуть здоровѣи. Еслѣ на гарѣчку свинѣ хорѳють, познѣаешъ, що ѣсти не хотѣтъ и смѣтнѣи стогнѣтъ; въ той часъ кровь въ хвостѣ, гдѣколѣвякъ знѣйдешъ жѣлу, пустѣи або надрѣжъ. Еслѣ свинѣ сличатъ дѳже, и то хорѳоба есть; шукаѣ же жилѣ на лопаткахъ перѣдѣихъ и коло плѣчка пустѣи кровь, а колѣ трѣдно знѣйти, то дѳветъ лопѣтки поколѳти пушадломъ, (71) аби кровь вѣйшла, а еслѣ би була хорѳоба незѣаема, на цѣлий день и ночь особно кѣжду замкнѣти и нѣчого имъ ѣсти анѣ пѣти не дѣти, але намочѣвши зѣлля въперѣдѣ орѣхѣвъ лѣсовѣихъ утѳвчанихъ, той водѣ имъ дѣти пѣти наибѳльше, а такъ вонѣговѣти бѣдуть и оздоровѣють.

55. Пси въ господѣрствѣ потребнѣи суть: для чоѳ лѣкарства тутъ для нихъ гденекоторѣи прилучѣются. Щѳоби пси не казилися. У сщенѣтъ подѣ язѣкомъ есть жѣлка подобна до робѣчка окрѣглоѳ, подовговѣсто скрѣчана, которую винѣти гѳлкою и оттѣти потребѣа; вѣгди ся такѣи пѣсъ не скажитъ А колѣи пѣсъ скажѣтся, замкнѣти еѳо на едѣнъ день, не дѣвши ему анѣ ѣсти анѣ пѣти, а на зѣвтрѣшнѣи день дѣти ему въ напѳн або въ рѣдикѣмъ ѣдлѣ че(72)мерѣцѣ трѳха або зѣлля дрѳку утѣрши; тѳежь чивѣги зѣразъ, якъ би пси и здоровѣи були, а покѣсѣни от скажѣного пѣса. Трѣтое лѣкарство от скажѣннѣи: есть въ аптѣкахъ порошокъ, що ся зовѣ турпетумъ мѣнерѣле; тоѳо порошокѣ, колѣи ся пѣсъ уже скажѣвъ, розробѣги въ мѣсломъ и хлѣбомъ свѣжимъ и поробѣти въ неѳо галочкѣи якъ перѣць и кѣдати пѣсовѣи скажѣному на день едѣнъ по дѣсѣть або по пятнѣцѣтъ ра. чрезъ сѣмъ день, а беспѣчѣи чрезъ дѣсѣть; колѣи пѣсъ ѣсть тѣи галочкѣи бѣдетъ здоровѣи. И колѣи скажѣнѣи собѣака покѣсѣетъ здоровѣого пѣса, тихъ галочѳкъ такъже дѣти чрезъ три днѣ по тѣлкожь.

56. Пѣвне лѣкарство от повѣтра або джѣумѣи лѳдѣамъ. Рѣно, нѣмъ вѣйдетъ чѣловѣкъ на дворъ, нехъ вѳзме два орѣхи волѳ(73)скихъ сухѣихъ, двѣ фѣги чи смѳквинѣи и двѣцѣтъ листѣвъ рѣти и солѣ тѣлко, що перѣць завѣжитъ. то рѣзомъ утѣрти и зѣсти належитъ.

а. Не потребѣа на той часъ, колѣи на джѣумѣи хорѳють, опивѣтѣся трукѳомъ, але пѳки здоровѣи чѣловѣкъ есть, мѳжетъ важѣти для здоровѣа.

в. Часникъ вѣдше що день свѣжій поперекраваній на двѣ мѣти за павуками и по кѣшеняхъ всѣхъ.

г. Дзингеліовій корень не полякати, але гбѣ мѣти вѣдше въ зубѣхъ, по одробіацѣ жукою, чи въ кимъ говоріишь, чи ходишь по рѣзнихъ мѣстцахъ, оцтомъ въ водою що ранку губу полокати, скрѣзъ, по подпѣхамъ, пахвини между ногами вѣти тѣмже оцтомъ въ водою; тойже оцетъ мѣти въ якої пушцѣ и уставичне, ходолячи, вѣхати.

(74) д. На той часъ, коли джѣма пануєть, стеретіся, якъ мѣжна, аби въ сукняной сукманѣ не ходіти, тѣлко во всѣмъ полотняномъ, бо до вѣзни вараза пристаєть, шапку наветъ мѣти въ полотнѣ; и жѣнки лѣтниківъ анѣ плахѣ и щѣнебѣдъ въ вѣлни робленого жѣби не носіли.

е. Коли кто помѣркує, же уже джѣма зачинаєть на котѣрой часті тѣла робіти, а хочѣи и рѣптомъ зробілася, варазъ вѣти живу жѣбу ропуху, котѣріє въ ліохахъ або подъ дрѣвомъ силѣтъ, або и тѣю, що въ болѣтѣ (але ропухи лѣтніи суть), забіти вѣступомъ або сокірою посѣкти и на тѣе мѣстце, где джѣма єсть або бути мѣєть, прикладати и привѣзовати, рано и въ вѣчеръ отмѣняючи; пѣки мѣсо жѣбѣє тѣпле, въ той часъ лѣтше прикладати. А въ здорѣвнихъ (75) хѣтахъ, люде, трѣба, щѣбъ сѣрку запалѣвши на черепкѣ, всѣкій посудокъ и начиня, въ котѣрихъ ѣдѣтъ и пѣютъ и водою тримають и носѣтъ, надъ тѣмже сѣркою понакурѣвали дѣбре.

Суть на дѣбѣ, хочѣ не на кѣждомъ, пучкѣ або брѣнки космѣтѣ, тѣи пѣзно въ осєні достігли бѣвѣють, то що року люде збирати повѣвни и въ комѣрѣ привѣзати висѣко. аби мѣши не достѣли; тѣи пучкѣ варіти цѣлкомъ въ якої небѣдъ хорѣбѣ, чи то дисентѣрія панує между людми, чи гарѣчка, чи лѣжна хорѣба, чи болѣ или запалѣніє гѣрла, чи колкѣ, рано и въ вѣчеръ тѣе варіти и пѣти.

57. Противо саранчѣ способъ. Коли чути о саранчѣ въ сусѣдствѣ, трѣба сподѣватіся, же бѣдетъ и всѣода въ поблизости; на той часъ дѣбре єсть кожѣни лѣтѣи и на висѣ(76)кихъ бардѣо дрѣвахъ ихъ завѣшовати въ рѣзнихъ мѣстцахъ наоколо полѣ засѣяныхъ, а опрѣчь того трѣба, аби кѣждѣй господарѣ вивозівъ гной въ полѣ и зрѣлка кѣпами велікими понакладѣвъ завчасу, на дворскіє тѣкже полѣ гной кѣпами на рѣзнихъ мѣстцахъ зложіти повѣвни, хочѣи межѣ стоячимъ уже доспѣлимъ збѣжемъ; заховѣвши острожность, аби ся збѣже не заняло, запаліти того гною єдну кѣпу глубоко въ середіни, жѣбѣ ся курівъ. И тѣкъ кѣждѣй господарѣ на своімъ помѣрку запаліти повѣвнѣ, а кѣждѣй въ ншнихъ мѣстцѣ, щѣбъ, якъ ся закурѣтъ тѣи кѣпи гноювъ, по всѣхъ поляхъ дымъ мѣглѣя, щѣбъ саранчѣ не стягати. Саранчѣ где мѣєть рѣшати, вѣдше вѣперѣдѣ летітъ менша кѣпа, щѣбъ вѣглядѣти мѣстце, котѣрую назывѣ(77)ють скалою. Тѣя вѣглядѣвши мѣстце беснѣчне и до живности способне, вертѣєтья и провѣдѣтъ рѣшту саранчѣ; оцѣжъ тѣя пѣрша кѣпа, котѣрую зовѣтъ скалою, якъ застанѣтъ въ поляхъ дымъ, отвертѣєтья зѣтамѣти и идетъ на болѣта и лѣси и тамъ рѣшта саранчѣ потѣмъ пѣдетъ за нѣю, а тѣи полѣ, на котѣрихъ дымъ застанѣтъ, мнѣєть. Опрѣчь того ровы копѣти, закопѣвати, паліти, вѣдлѣгъ звѣчаю всѣода вѣдомого и уже практикованого єсть рѣчь арципожитѣчна.

58. Лѣкарство на згубу гусѣлницѣ з горѣдовъ, з дрѣва и капусти. Рѣкѣвъ въ рѣпѣ солѣній намѣчѣти немѣло и тѣю водою скрѣплю-

вати гуселницю. в. Попѣли зъ пѣчѣвъ на горѣди виносити и роскидати есть дѣбре, бо гуселницю и више робачкѣ за(78)биваетъ попѣль и землю вишравляетъ и на такомъ горѣдѣ не бѣдетъ ихъ.

г. Сѣяти цибулю мѣжи кауѣстою и стару цибулю завѣшувати можна, рѣки побѣгии мѣжи кауѣсту по многихъ мѣстцахъ роскидати. д. Коли подѣ часъ упаловъ пауяущыхъ гуселниця ся рѣдитъ, трѣба кауѣсту поливати рано дѣбре и въ вѣчеръ, хочай бѣде и въ головкахъ, а на тимъ бѣцѣ, звѣтки вѣгеръ вѣе, гной, рогѣ рѣзныи, кавѣтки шкуръ запалѣти, аби ся разъ вразъ курѣто и той дымъ жебѣ ся росхѣдилъ въ вѣгромъ по кауѣстѣ.

е. Где суть сѣды въ дрѣвомъ овощнымъ, тамъ отъ часнику гѣчку палѣти по всѣхъ мѣстцахъ гѣрода. в. Тыхъ робакѣвъ чи гуселницѣвъ взяти зъ иного гѣрода якую жмѣю або бѣльше и варѣти въ водѣ зъ крѣпомъ и, вихолодѣвши тое, зкрѣплювати дрѣво (79) и кауѣсту, але трѣба стерѣгѣтѣся, жебѣ тою водою рукъ або тѣари не покропѣти. в. Подѣ деревѣямъ карукомъ зъ сѣркою змѣшанимъ курѣти, также курѣти гѣбкою на лѣщѣнѣ вѣрбасю. и. Зъ верболѣу порохоу чи пѣпелу упалѣти и дугъ чрѣзъ три даѣ робѣти и тимъ робакѣ зкрѣплювати. д. Дѣбре есть также обсѣпати дрѣво половами вдалѣка и обвѣзовати дрѣва соломоу отъ спѣду въ половами мѣкрими; робакъ по половѣ не поѣе, тѣлко качаетъся.

59. Протиго вужамъ секретъ. Вужъ въ томъ горѣдѣ не постане, где есть полинь, билиця и бѣздерево, также где би ясенѣе дрѣво щѣпляне або сѣджане бѣло; лѣстя ясенѣого вужъ боѣтѣся, часнику, цибулѣ и хрѣну. Можна то мѣти зъ собою, идучи въ лѣсы або на багна.

(80) **60. Якби кого вужъ укусивъ.** Пѣки гарѣчка не припатѣтъ по укушѣю, нехай челоуѣкъ укушанѣй сокъ зъ лѣстя ясенѣого усѣканѣго вѣтисне и више зъ виномъ, той лѣсть пѣрше умѣшавши, а лѣстямъ самимъ окладѣти тѣе мѣстце, где укушанѣй есть.

61. О ловитѣ рѣбъ. Возмѣ лѣбѣшки, чомѣбру, майрану, кождого по три драхми, отрѣбъ пшевичнихъ, лѣгромъ зъ вина або самимъ виномъ роспѣщаныхъ зъ полквѣрти, або кѣтко потрѣба бѣде указовати, корѣ соснѣвой, лѣобрики драхмъ вѣсемъ, утрѣби вѣпрѣвой печѣной фѣнтовъ шесть, лѣю козлѣого, тѣлкожъ часнику, кѣжде зъ особна потовчи и утри, потѣмъ до того приѣшай пѣпелу просѣного и до кѣпи злучѣ на массу и то въ стоячей водѣ чи въ (81) озерѣ наперѣдъ двѣма годѣнами, нѣтъ сѣти вѣкинешъ, утопѣ, за трѣтоу ажъ годѣною тягѣй рѣбу.

62. Рѣбу рѣчну ловити. Овѣчего лѣю, вѣлля щавлѣ усѣшаного, часнику, виновѣого лѣгру, вѣлля либѣгкѣ, майрану, дятелины сухихъ, кѣждого по рѣвной часѣи утовчи и, зъ хлѣбомъ змѣшавши, вѣкинъ въ воду годѣною або двѣма, нѣтъ сѣтъ закѣнешъ. На тѣежъ. Возмѣ крѣве зъ кози, лѣгру зъ вина, зъ отрѣбъ зрѣбляного крохмѣлю, разѣомъ змѣшай и, плюѣа въ кози тонко и дрѣбнѣеко усѣкши, разѣомъ тѣе згветѣй и ужѣй. На тѣежъ: Возмѣ крѣве телѣчѣой и мѣса телѣчѣого, дрѣбно усѣканѣого, тѣе въ горнѣцъ вѣставити тамъ чрѣзъ дни десять, то потѣмъ кѣдѣй на приѣду або на удку.

(82) **63. Приѣди до вѣтерей.** Возмѣ крапѣви, вѣлля пятервѣку, то разомъ утри и тѣе сокѣмъ зъ росхѣлику вѣтисненѣмъ загнѣстѣ и до вѣтерѣ вѣкѣасги хочъ такъ, хочъ въ тонѣчкѣй платѣкъ завѣнувши.

Друга принада до вятерей. Возмі гатку мушкателову, гною людського и хлѣбъ жигный або пшенишій, кáжду рѣчь особно утри, а потómъ тiн рѣчи зъ сѣблю вмѣшай и до вятера вложи.

64. Раки ловити. Возмі жáбы водянiн, порубáй въ штúки и вложи въ вятѣрь, а где рáки бóдутъ, полѣзуть въ вятѣрь.

65. Полотно бѣлтити, аби бѣле було якъ снѣгъ и мѣцнѣ. Зроби дугъ слабій въ пóташу або бегдáшу, такъ слабій, щобъ взявши на язýкъ, солóности чи острости егó (83) лѣдво що чýти було, и въ тимъ намочí полотно абó¹⁾ нитки на квáтранецъ, потiмъ зáразъ виполощи и вiжми въ томъ же дýгѣ полотно и вложи въ кисле молоко або сирвáтку, лiпше въ молоко, и нехай въ нѣмъ пять день мóкнетъ. Виполощи егó зiнову въ тóмже дýгѣ и рознии на пáликахъ весóкихъ такъ, жебi полотно на лóкоть було от земли и щоби вѣгеръ зъ веóду егó прохóдивъ и слóнце; такъ роспáте на пáликахъ полотно тримáй дѣвять день и дѣвять нóчей, не поливáючи егó, але воставлáючи егó на росѣ и на дбшѣ. Если полотно еше небѣие бóде, повторiти тóжежъ сáмоє, по девяти дняхъ еше разъ съ всѣмъ, якъ пѣрше, а часомъ и третiй и четвѣртiй разъ, а тимъ спóсобоми полотно бѣиость належиту достáнетъ. Когда рáвомъ багáцко ся полотна бѣ(84)литъ, мáло бáрзо коштуєтъ, для тогó госпóлинѣ, мáючии полотна бѣлiги, повинни ся умóвити и въ едно начинiє чи кáлку клáсти свой полотна, въ едно начинiє зливáти свой молока и робити дугъ въ пóташу, которого въ кáждомъ мѣстѣ достáнетъ; купиги фунтъ по золотóму.

66. Якъ ратовати человекá, которiй недавно зъ ума зыйде? Тому человекóви трéба пустиги зъ ногi одной кровъ рáно, зъ другóй ногi въ вѣчеръ, а зáразъ хúстку, въ зiмную вóду умочивши, на каркѣ смý прикладáти устáвичне чрезъ день и ночь, а на ночь давáти емú сáлѣги въ водѣ напѣрстокъ, тожъ и рáно.

А коли давнiйша такаá бóдетъ слабость, хочби и недавна, то такъ трéба робити. (85) Вiяти тогó человекá и поставити егó подъ корiтомъ, проверiѣвши дзиру въ корiгѣ аби емú на самъ каркѣ тiлко водá теклá чрезъ день пѣлий, а на гóлову аби и не кáпнуло.

67. Если кого чираки нападут або чáсто бувáютъ. Трéба хлѣба шкúрку дáти нáтцо, укроивши, сѣркою посолiти и зѣѣсти; такъ рáзи кѣлка чинiти, мóжна и на ночь, то не будутъ.

68. На кашель и сухоты. Шишки сосновiи зелѣнии збирай и тiми курiтися и дiмъ ликáти трéба; тáкожъ шишки вари въ водѣ и рáно нáтцо и, идучи спáти, напiйся дóбре, а въ верболóзовихъ галúзяхъ въ листомъ варѣныхъ въ воѣ купáйся.

69. На фебру або трасю. Лiстя зъ вербiни прбстой возмi, потовчi и сокъ зъ ней витисни и то(86)гó соку возмi кiлѣшокъ и до поль квáрти пiва лѣтнiого примѣшай и рáно випiй; такъ робити чрезъ дни вѣшамъ.

70. На струнъ и пархи на головѣ. Збирай яблóчка дубóви, которiн на лiстяхъ ростúтъ, покрай и намочi въ оцѣ и тимъ шмарúй злѣгка пюромъ гусячимъ що дня, пóки не зiгнутъ струнi.

71. Коли зуби болятъ, якъ ратовáтися. Лучiну смолнóю вари

¹⁾ Хибно: аби.

въ оцтомъ и тимъ губу часто полощи, а хрѣну утерши на тертцѣ, приложи на руку до локтя с противной стороны, въ которой зѣбы не болятъ.

72. *На пухлину людямъ лѣкарство.* Рути въ оливою и въ сѣблю утерти и тимъ натѣрай пухлину, ягоди (87) яловціовіе варѣние пити трѣба; кому нѣги пѣхнутъ, нехай въ сиклинѣ своей власной, то есть уринѣ умочивши хѣсту, часто що разъ прикладаетъ.

73. *Щобъ миши не псовали збожа въ стогахъ.* Верствѣю перекладай збоже въ листомъ олховымъ albo въ зѣлямъ полину.

74. *На робаки, которіи зовуть волчки, що збоже точать въ середини, якъ губити в шѣхлѣрахъ?* Взяти сѣрки, утерти, змѣшай въ росоломъ от селѣдцѣвъ, придай часнику утертого, що подобаетъ, и тѣе помѣшавши, зѣмлю albo подлогу, где збоже зѣсипаетъ, поли, также лопау, которою збоже перекидаешъ, тимъ часто махай.

75. *Щоби товаръ збожа от дороги не зѣдавъ.* (88) От дороги закопай кѣсти въ волка або мясо волчѣе або кишкѣ зѣ негѣ; тѣе зачувши, товарина не поїде въ пашню чрезъ дорогу.

76. *Якъ тѣмъ робаки губити, которіи на дрѣвѣ въ садахъ мѣстѣ и цѣтѣ обѣдають?* Рыбу якуколвякъ расплавай въ шѣки, покрай и намочи въ водѣ, нехай мѣкне чрезъ день єдинъ, накривши, и тѣю водѣю кропѣ всѣ дрѣва що дня, зробивши кропѣло въ солѣмъ.

77. *О прищепкахъ садовыхъ яблѣкъ, грушѣкъ и инныхъ дрѣвѣсъ.* Прищѣпи трѣба лѣлати вшелякіе въ своимъ часѣ, то есть на весну въ мѣсяцѣ мѣрцѣ и въ другомъ мѣсяцѣ апрѣлѣ, ку осенѣ такожь можна щѣпити въ мѣсяцѣ октѣврѣ и ноѣмврѣ, лѣшише єднакъ на весну удаѣтся щѣ(89)пы. Прѣтки або галѣзки въ дрѣва груши, чи яблонѣ, чи сливки, трѣба утинати моложави, свѣжѣи, мали, а тѣго держачисѣя. Когдѣ въ далѣкаго краю о мѣль кѣлка и болше привѣзятѣя, надобно тѣмъ прѣтики всадѣти въ глѣну всѣ вкупѣ рѣзаними концѣми и, везучи, що дня волоѣю кропѣти глѣну; трѣба щѣпити въ дѣкое дрѣво грушку або яблоню, влѣредѣ вѣкопавши въ лѣсѣ и пересаливши въ салѣ свой. Кто хѣще щѣпити, маѣтъ памятѣти, щѣби въ мѣрцѣ мѣсяцѣ прѣтиковѣ зѣ дрѣва рѣжного на всю потрѣбу нарѣзавъ и въ лоху ихъ держати, въ зѣмлю повтикавши разѣмъ; тогѣ стерѣгѣтѣся, щѣбъ шкѣрки вѣрхной зѣ нихъ не зѣрѣти.

Зачинаючи щѣпити, влѣредѣ потрѣба дѣкую грушку во всѣхъ голякъ albo галѣзѣкъ остѣрѣжне обѣяти, потѣмъ пѣлкою (90) ровнѣсенко зѣпилѣвати вѣрхъ дѣкой грушки, щѣби пнякъ вѣжшей не зѣстѣвъ, якъ двѣ пѣдеѣ от землѣ; на той часѣ ножемъ росколѣти по сѣмой серединѣ пѣнь и клинкомъ тонкимъ и узкимъ засадѣ, щѣбъ до кѣли не зѣблѣся тѣе дрѣво, щѣсь росколѣвъ. Возмѣжъ потѣмъ прѣтикъ, которѣй щѣпити маѣешъ, и острымъ дѣбре ножиномъ зѣ грушѣого концѣ клинѣсто зѣ двѣохъ бѣковѣ зарѣжъ, а въ трѣтого бѣку шкѣрку цѣблюю зѣстѣвъ и такъ тѣю галузку въ росколѣный пнякъ вложѣ, уважѣючи, аби зѣ обѣхъ бѣковѣ шкѣрка прѣтика до шкѣрки пняка дѣкого злѣчѣлася. Въ той часѣ зѣразъ вѣйми клинокъ, которѣй вѣбѣвѣсь въ пнякъ въ середину, а то помѣлу, аби сѣ прѣтиковѣ з мѣсѣя не рушѣвъ; въ тожь вѣскомъ въ окѣло розгрѣтымъ облѣпѣи и зѣ вѣрху пнякъ (91) вѣскомъ залѣпѣи, щѣбъ дощѣмъ не затѣкло, по верѣ вѣску глѣною зѣ гнѣемъ обмѣжъ и шматѣною привѣжѣи. Часто памятѣи доврѣтѣи, аби кѣло пняка чрезъ лѣго листки жѣдѣ-

ни́ анѣ при щѣпѣ, анѣ на доли́нѣ не одроста́ли; потре́ба ихъ уставичне одлѣмовати або одрѣзовати осторо́жно, такъ хоро́ше при́ймется щѣпа и росі́и бу́детъ. Що ро́ку памята́й не дава́ти от споду росі́ти галу́зьямъ; якъ щѣпа уже росі́ти бу́детъ, то и на са́мой прищѣпѣ галу́зья густы́и от до́лу обтыва́й.

78. *Орѣхи лѣсковіи переховати, щобъ за́вше свѣжими були.* На со́лнцѣ ихъ пересуши́ти день и други́й и третій, а потѣ́мъ въ пѣско́мъ сухы́мъ перемѣша́й, въ го́рщикъ чи гладу́щикъ въ пѣско́мъ вси́пъ; бу́дутъ до́бри и свѣжи ажъ до новы́хъ.

(92) 79. *Орѣхи воло́скіи садити.* Орѣхи воло́скіи для господа́ра до́бры́мъ да́ромъ Божи́мъ суть, бо якъ дре́во хоро́ше зрѣдѣть, мо́жна бо́льшъ гро́шій взя́ти, якъ за иншу́ю ягоду або яблока, опрочъ то́го перехова́ти чи то лѣгомъ, чи то зимо́ю латвѣ́й. Садити ихъ потре́ба на весу́ рано, ско́ро снѣ́гъ згі́не, выкопати тре́ба яму глѣбо́ку на ло́ктѣвъ два и на спѣ́дѣ камѣ́нямъ або чере́памъ або це́глою вистѣлити и те́е присы́пати землѣ́ю до́брою на ло́котъ и уби́ти твердо ажъ до верху́. Взя́вши потѣ́мъ орѣ́хъ воло́скій, посади́ти на томъ мѣ́стцѣ глѣбо́ку въ землю́ на пядь; якъ вы́йде́тъ и уростѣ́тъ за лѣ́го, тре́ба обвѣ́зовати на ви́му со́ломою. На дру́ге лѣ́го тре́ба уважа́ти, щобі́ при ко́ренѣ́ чили при землі́ не дава́ти па́росткамъ одроста́ти, кото́ри, якъ (93) пока́жутся, одрѣ́зовати осторо́жно, такы́мъ спо́собомъ до го́рї́ росі́ти бу́детъ. Въ лѣ́тъ пять або шесть бу́детъ тако́вое дре́во родя́нги; въ той часъ въ осе́нї́ отрасти́ мо́жна и на ха́тѣ́ подъ стрѣ́хою насы́пати, где, якъ ви́лежатъся, лу́пина зеле́на ве́рхня одпрѣ́е и орѣ́хи ви́лущатъся. Орѣ́хи ку́пцѣ́ купу́ють, а верхню́ю лу́пину та́кже потребу́ють до сукѣ́нної фа́брики. До поса́женя орѣ́ховъ не тре́ба иншихъ шука́ти надъ ти́и, що продаю́тъ въ кра́ма́хъ; ка́ждій, посади́вши, зы́йде, аби тѣ́лко бувъ хоро́шій; дре́во орѣ́хове на мно́гіе потре́бы лю́демъ прида́ется. Ремесни́ки платя́тъ дре́во орѣ́хове доро́го. Где гру́нтъ камѣ́нистый е́сть, тамъ не тре́ба подкла́дати¹⁾ ка́меня, поса́женный орѣ́хъ ме́жду негусты́мъ лѣ́сомъ уда́ется для то́го, що зимо́ю не ви́мерза́еть ла́тво.

(94). 80. *Яйця кура́чи або гуся́чѣ або инши́и яку́ переховува́ти, щобъ ся въ лѣ́тѣ́ не псува́ли.* Обмы́й чы́стою водо́ю зы́мною яйця и зле́гка на око́ло поси́пъ сѣ́блю и такъ нехъ обисхну́тъ, а не зопсу́ются. Мо́жна та́кожь вложи́ти яйця въ бра́гу лѣ́тнюю и, подержа́вши три або че́тири годя́ни въ бра́зѣ́, вложи́ти въ поло́ву або въ отруба́и пше́нї́чнїи.

81. *Коли кто хо́цетъ, абы кури несли́ яйця цѣ́лу зы́му и бо́льше.* Варі́ имъ му́ку въ жу́лудя зрѣ́блену въ отруба́и пше́нї́чнїи и въ ма́кухѣ́мъ въ ли́ону и те́е давай имъ ѣ́сти.

82. *Якъ цибу́лю перевозити хо́ць бы о ми́ль кѣ́лька на торго́, щобі́ не поме́рзла ко́гда въ зимѣ́?* Тре́ба взя́ти радѣ́нь че́тири и, умочи́вши въ во́ду, на моро́зѣ́ заморо́(95)вити и въ той часъ е́дно зме́рзлое радѣ́но на спѣ́дѣ покла́сти, а други́мъ прикря́ти на е́сѣ́ сто́рѣни, а такъ вѣ́теръ з моро́зомъ не провѣ́е и цибу́ля бу́детъ цѣ́ла.

83. *О коро́лика́хъ.* Ка́ждій господа́ръ, надѣ́бно, щобъ держальъ въ сво́ей ха́тѣ́ коро́ликовъ кѣ́лька па́ръ; такъ ма́в би мя́со на обхо́дѣ́,

¹⁾ Хибно: додкла́дати.

а шкурку платили би купцѣ, а и живіи корѳлики платили би на торгахъ. Кромѣ того не дѣже коштуютъ, лѣгомъ траву, лопухъ, капусту и щенебѣль въ горѳда вѣсти бѣдутъ, а на осѣнь и зѣму въ капустѣ качанами и сѣномъ вѣкормятся; пашнѣ трѣба имъ давати, щѳбъ сѣтши булі. Трѣба тѳлько уважати, щѳбъ самцѣ рѣзати албо продавати, не оставявши до осѣрга самѣцъ якъ едногѳ самцѣ, бо якъ (96) много самцѣвъ, то кусяются и молодѣи корѳлики псуѳтъ.

84. *Оборона от огня припадкового въ селѣ.* Потрѣба, щѳбъ кождѣй госпѳдаръ державъ ведрѳ одно окромѣшное албо окѳване двѳма обручѣми желѣзными албо обручѣми дубѳвыми широкими, прибѣтими цѣвѣхами и въ такіми вѣѣрами щѳби до ратовѣния огнѳмъ женѣ кождѳго приходѣла. Надѳбно, щѳби при каждѳй хѣтѣ стояла драбѣна лѣгка, которѳую би мѳжна переносити въ мѣстѣца одногѳ на другѳе, прочъ того каждѣй госпѳдаръ повѣненъ мѣти раднѳ на лѳктѣвъ пять шѣроке и на четѣри лѳктѣ довге, пришѣте за вдѣнъ бѳкъ до тѣчки древѣной крѣпкой; въ такіми рѣцѣнами повѣнни лѳде бѣгги тамъ, где огѳнь завявѣся, и замѳчѣвши тѣмъ радна въ вѳду, о(97)крѣгги сусѣнѣни хѣти, которѣи блѣжшѣ сѣтъ огнѳмъ, а такъ не займѣтся одѣ искри солѳма на дахѳ и смѣлѣѣ розорвати мѳжна огѳнь.

85. *Якъ зубы лѣчѣти?* Трѣба взѣти грѣшпану дыштелѳванѳго полъ лѳта, мѣлко стѣртого, пѣрцу турѣцкогѳ червѳнагѳ четѣри звѣрка и порѣзати на кавѣлки дрѳбно и горѣлки мѳцной кѣлѣшокъ и, все до кѳпы смѣшѣвши, трѣба палѣти дѳтолѣ, дѳнѣлѣ погѣснетъ. Тѳгда взявши тогѳ лѣгру, бавѣлни намѳчѣвши, на той зубъ, которѳой болѣтъ, прилѣжѣти.